МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

АРХЕТИПИ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ

Виконала: студентка, IV курсу,
групи 6.0541-смк
спеціальності С5 «Соціологія»
освітньої програми «Соціологія
медіації і кримінології»
А.А. Якименко

Керівник: професор, професор кафедри
соціології, д.філос.н.
М.А. Лепський

Рецензент: доцент, професор кафедри
соціології, д.філос.н.
Скворець В.О.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність С5 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія медіації і кримінології»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
23 грудня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Якименко Анни Андріївни

1. Тема роботи (проекту) Архетипи тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ
Керівник роботи Лепський Максим Анатолійович, д.філос.н., професор
Затверджені наказом ЗНУ від 19 грудня 2024 року № 1992-с
2. Строк подання студентом роботи 06 червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Blumer H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. University of California Press, 1986. 208 p. 2. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія, 2018. 608 с. 3. Bolen J. S. Gods In Everyman. Harper Paperbacks, 1990. 352 p.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Уточнити основні поняття дослідження: «архетип», «тероризм», «архетип тероризму», «символічний інтеракціонізм», «образ терориста». 2. Проаналізувати основні соціологічні підходи до вивчення образів тероризму в ЗМІ. 3. Визначити методологічні принципи та дизайн дослідження архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ. 4. Визначити зміст та форми архетипів тероризму. 5. Проаналізувати ЗМІ як канал репрезентації образів і архетипів тероризму. 6. Визначити специфіку формування архетипів тероризму в межах символічної взаємодії медіа й аудиторії. 7. Розібрати інтерв'ю як метод дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ 8. Провести емпіричне дослідження з метою виявлення архетипних образів терориста в уявленнях респондентів. 9. Здійснити аналіз отриманих емпіричних даних та окреслити можливі напрями практичного застосування результатів у сфері інформаційної політики, протидії пропаганді, правоохоронній діяльності тощо.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Лепський М.А., д.філос.н., проф.	19.03.2025	19.03.2025
Розділ 2	Лепський М.А., д.філос.н., проф.	14.04.2025	14.04.2025
Розділ 3	Лепський М.А., д.філос.н., проф.	14.05.2025	14.05.2025

7. Дата видачі завдання 23 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2024	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2024	*виконано*
3.	Робота над вступом	Січень 2025	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2025	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2025	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень 2025	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2025	*виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2025	*виконано*

Студентка _____ А.А. Якименко

Керівник роботи (проекту) _____ М.А. Лепський

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т.О. Ратушна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 56 сторінок, 50 позицій у списку літератури, 3 додатків.

АРХЕТИПИ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ

Метою наукового дослідження є дослідження феномену архетипізації тероризму в процесі символічної взаємодії ЗМІ з аудиторією.

Об'єктом наукового дослідження є образ тероризму.

Предметом наукового дослідження є репрезентація архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ.

Методи наукового дослідження: глибинне напівструктуроване інтерв'ю, підхід символічного інтеракціонізму, порівняльно-аналітичний підхід.

Гіпотези дослідження: 1. У масовій свідомості сучасного суспільства феномен тероризму втілюється через сталу систему архетипних образів, які відображають колективні уявлення про загрозу, зло, агресію та інші емоційно навантажені смисли. 2. Засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні та закріпленні архетипного образу терориста, виступаючи каналом символічної репрезентації цього феномену.

Висновки: 1. У масовій свідомості феномен тероризму репрезентується через архетипну систему образів, які втілюють не лише страх і деструкцію.

2. Глибинними символічні фігурами є: Арес (насолода від конфлікту), Посейдона (стихійна агресія), Діоніс (жертовне самознищення), Гермес (інформаційна маніпуляція), Гадес й Гефест (прихована загроза і майстер руйнування), - що свідчить про складну емоційну й символічну структуру сприйняття тероризму як архетипної загрози.

3. ЗМІ виступають основним каналом формування архетипного образу терориста, підсилюючи його символічну впізнаваність у суспільстві.

ABSTRACT

Thesis: consists of 56 pages, 50 items in the bibliography, 3 appendices.

ARCHETYPES OF TERRORISM IN SYMBOLIC INTERACTIONS OF THE MEDIA

Research purpose is to study the phenomenon of archetypalization of terrorism in the process of symbolic interaction between the media and the audience.

Research object is the symbolic image of terrorism.

Research subject is representation of archetypes of terrorism in symbolic interactions of the media.

Research methods: in-depth semi-structured interviews, symbolic interactionism approach, comparative-analytical approach.

Research hypotheses: 1. In the mass consciousness of modern society, the phenomenon of terrorism is embodied through a stable system of archetypal images that reflect collective ideas about threat, evil, aggression, and other emotionally charged meanings. 2. The mass media play a key role in shaping and reinforcing the archetypal image of the terrorist, acting as a channel for the symbolic representation of this phenomenon.

Conclusions: 1. In the mass consciousness, the phenomenon of terrorism is represented through an archetypal system of images that embody not only fear and destruction.

2. The deep symbolic figures are: Ares (enjoyment of conflict), Poseidon (spontaneous aggression), Dionysus (sacrificial self-destruction), Hermes (information manipulation), Hades and Hephaestus (hidden threat and master of destruction), which indicates the complex emotional and symbolic structure of the perception of terrorism as an archetypal threat.

3. The media are the main channel for shaping the archetypal image of a terrorist, reinforcing its symbolic recognition in society.

ЗМІСТ

ВСТУП…….7
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ……11
1.1. Уточнення основних понять: «архетип», «тероризм», «архетип тероризму», «символічна інтеракція», «образ терориста»……11
1.2. Генеза соціологічного дослідження відображення образів тероризму в ЗМІ……..14
1.3. Принципи та методологічний дизайн дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ……...17
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ……23
2.1. Зміст та форма архетипів тероризму…….23
2.2. ЗМІ як канал репрезентації образів і архетипів тероризму……26
2.3. Специфіка архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ……..27
РОЗДІЛ 3 ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ……30
3.1. Інтерв’ю як метод дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ……..30
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ……...32
3.3. Напрями застосування дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ…….....42
ВИСНОВОК……...47
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……...52
ДОДАТКИ……..57

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні у світі відбувається низка подій, які свідчать про посилення боротьби автократії та демократії. Внаслідок цього, феномен тероризму зміцнює свої позиції. Так от згідно з останнім дослідженням глобального індексу тероризму, що проводить міжнародний аналітичний центр Інституту економіки та миру, кількість терористичних атак на Заході зросла на 63%, а найбільше постраждала Європа, де кількість атак подвоїлася до 67 [1]. Також пропонуємо звернути увагу на те, що у 2024 році було зафіксовано найбільшу кількість конфліктів з кінця Другої світової війни, адже ми вже розглядали взаємозв'язок міжнародного тероризму та війни під час візуального аналізу наслідків даного явища [2]. Такий результат підтверджує актуальність дослідження тероризму як об'єкту в цілому.

Розвиток технологій сприяв тому, що сьогодні засоби масової інформації оперативно висвітлюють будь-які події, в тому числі прояви тероризму. Однак, наукове пізнання теорій, що стосуються масової комунікації наближає нас до висновку: комунікація між ЗМІ — аудиторія може мати як позитивний характер, так і негативний, адже мас-медіа взаємодіючи з суспільством через символічну інтеракцію здійснює на них певний вплив [3]. Маніпуляції в ЗМІ часто приховані та здійснюються через символічні взаємодії, що формують архетипічні образи. Крім того, образ тероризму значною мірою формується під впливом інформаційної політики різних країн, яка спрямована на розширення власного впливу, посилення контролю та виправдання своїх дій [4; 5]. ЗМІ свідомо чи несвідомо стали ключовим засобом трансляції терористичних наративів, поширюючи їхні символічні послання. Вищезазначене підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх напрацювань дослідників дозволяє підбити такі підсумки. Основоположником вчення про архетипи та колективне несвідоме став К.Г. Юнг [6; 7], чиї праці залишаються ключовими для розуміння

символічної природи колективних уявлень до сьогодні. Розвитком цієї тематики займалися також Р. Мур [8], В.Б. Раттер та Т. Сінґер [9], які розглядали архетипи як активні структурні елементи культури. Дж.Ш. Болен дослідила дане питання через призму грецької міфології [10; 11].

Тероризм як міжнародне явище та специфіку терористичних актів проаналізовано в роботах Х. Кушнера [12], А. Мохамада [13], Б. Ганора [14]. Загрози тероризму в Україні було досліджено В. Ткачем [15], Д. Архієрейським [16]. Аспект реагування та протидії тероризму висвітлено В. Середою, І. Серкевичем [17] та В. Ліпканом [18]. Соціологічний погляд на тероризм простежується в роботах М. Требіна [19], І. Рижова [20], І. Рущенка та Н. Ляшенко [21]. Проблематику репрезентації тероризму в медіа інтерпретаціях підіймалися Ю. Мельником [4; 5], Б. Леоновим [22].

Окрему увагу в контексті символічної взаємодії варто приділити працям вчених-основоположників символічного інтеракціонізму - І. Гофмана [23; 24], Г. Блумера [25], Дж.Г. Міда [26] , Ч.Х. Кулі [27; 28] та М. Куна [29], які розкривали механізми формування значень у соціальному спілкуванні та взаємодії.

Проблемна ситуація. Проблематика обраної теми полягає в тому, що, хоча й ЗМІ повсякчас висвітлюють тему тероризму, однак механізм формування його образів у свідомості людей за допомогою мас-медіа недостатньо опрацьований. Інформаційний простір впливає на думку суспільства, формує її, що створює такі ризики: викривлення дійсності або використання маніпулятивних наративів, які діють на емоції, відчуття страху, ненависть або ж підтримку, формують спрощену оцінку складних соціально-політичних явищ. У результаті, як бачимо, це призводить до того, що терористи можуть безкарно вчиняти свої злочини, вести війни та вбивати тисячі людей при цьому в очах інших мати образ, що кардинально відрізняється від реальності.

Об'єктом дослідження є образи тероризму.

Предметом дослідження є репрезентація архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ.

*Мета дослідження***.** Метою нашої кваліфікаційної роботи бакалавра є визначення механізмів репрезентації образів тероризму, що формуються за допомогою символічних інтеракцій ЗМІ, з подальшим визначенням напрямків застосування отриманих результатів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низку наступних *наукових завдань:*

– уточнити основні поняття дослідження: «архетип», «тероризм», «архетип тероризму», «символічна інтеракція», «образ терориста»;

– проаналізувати основні дослідження відображення образів тероризму в ЗМІ;

– визначити методологічні принципи та дизайн дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ;

– виявити зміст та форми архетипів тероризму;

– проаналізувати ЗМІ як канал репрезентації образів і архетипів тероризму;

визначити специфіку архетипів тероризму, що утворюються внаслідок символічної інтеракції ЗМІ;

– опрацювати інтерв'ю як метод дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ;

– репрезентувати результати дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ;

– визначити напрями застосування дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ.

*Методологічні підходи та методи дослідження***.** Дослідження здійснювалося з урахуванням принципів об'єктивності, етичності, когнітивності, а також на основі таких методологічних підходів, як системний, історичний, феноменологічний, соціопсихобіонічний і символічний інтеракціонізм. У ході проведення даного дослідження, нами розглянуто такі

соціологічні методи як аналіз документів та інтерв'ювання, що полягає у пошуку та зборі наявних даних про проблематику, одержанні необхідної інформації безпосередньо під час цілеспрямованої бесіди, а надалі передбачає аналіз якісних даних, їхню інтерпретацію, оцінку та прогнозування, визначення рекомендацій.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ

1.1. Уточнення основних понять: «архетип», «тероризм», «архетип тероризму», «символічна інтеракція», «образ терориста»

Для подальшого осмислення проблематики даного дослідження, а разом з тим аналізу отриманих результатів, слід розпочати з уточнення основних понять. На наш погляд, доцільно розпочати з визначення змісту поняття «архетип», адже воно є частиною об'єкта даного дослідження.

Слово «архетип» має грецьке походження і складається з двох частин: архе - початок і типос - відбиток, форма, зразок. Згідно зі словником іншомовного походження - це праформа, найдавніша або вихідна структура, з якої розвиваються інші форми [30]. На думку професора Гавайського університету Д. Куботи, архетип є стійким символом, що став частиною колективного сприйняття, незалежно від того, звідки походить людина: наприклад архетип Героя в різних куточках світу буде наділений однаковими уявленнями та рисами [31]. Якщо звернемося до праць К.Г. Юнга, то архетипом є ніщо інше як універсальні образи, мотиви та сюжетні структури, що вкорінені в колективному несвідомому людства й формуються на основі спільного досвіду, який виник у доісторичні часи, викликаючи глибокі психологічні реакції, незалежно від культурного контексту [6, с. 11-63]. У нашому випадку пропонуємо скористатися таким формулюванням: архетип – це колективний образ або модель дій сформована на основі спільного досвіду суспільства та зберігається в колективному несвідомому, відтворюється в соціальних уявленнях, міфах, символах і повсякденній взаємодії, впливаючи на формування ідентичності, норм і поведінкових очікувань у різних суспільствах.

Другим компонентом нашого об'єкта дослідження є слово «тероризм», що має латинське походження і в прямому сенсі означає страх, жах [32]; «ere»

означає лякати когось. Згідно з законодавством України, «тероризм - суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, вбивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [33]. У нашому дослідженні надалі використовуватимемо таке визначення «тероризму» - це соціальне явище, що ґрунтується на застосуванні або загрозі застосування насильства у формі терористичного акту з метою досягнення політичних, ідеологічних чи релігійних цілей шляхом залякування населення, впливу на владу або дестабілізації суспільного порядку.

На перетині цих двох семантичних одиниць формулюється одне з ключових понять нашого дослідження - «архетип тероризму». Сформулюємо визначення, на яке надалі будемо спиратися: «архетипом тероризму» є узагальнений, символічно навантажений колективний образ терориста, що функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості, сформований під впливом історичного досвіду, культурних наративів і медійних репрезентацій. Він є своєрідною смисловою матрицею, яка дозволяє суспільству інтерпретувати акти насильства не лише як факти, а як символічні події з глибоким значенням.

Висвітлення тероризму в ЗМІ, у результаті, так чи інакше, є не лише передачею інформації, а і процесом взаємодії між терористом, жертвами та аудиторією: образ терориста набуває певного значення в процесі символічної інтеракції. Для того, щоб визначити суть поняття «символічна інтеракція» проаналізуємо окремо дві його компоненти – символічне та інтеракцію. В соціологічному контексті «символ» - це умовний знак (жест, слово, річ або дія), який має значення, узгоджене між людьми в межах певної культури або соціальної групи. Він не має фіксованого змісту, а набуває його лише в процесі тлумачення під час взаємодії [34]. Таким чином, ми наблизилися до поняття «інтеракція» або ж «соціальна взаємодія», що є динамічною системою

взаємопов’язаних дій, коли поведінка одного суб’єкта (індивіда, групи) виступає водночас причиною та наслідком реакцій інших [35, с. 68]. Згідно з тлумаченням основоположника символічного інтеракціонізму, «символічна інтеракція» визначається як дія на основі значень, що отримуються в інтерпретаціях [25, с. 1-2]. У нашому випадку дефініцію даного поняття доцільно визначити так: символічною інтеракцією є процес соціальної взаємодії, у якому ЗМІ, обмінюючись символами (словами, діями, образами), не лише передають інформацію про тероризм, а й формують спільні уявлення, емоції та образи, що впливають на сприйняття реальності.

Оскільки в центрі дослідження перебуває саме медійна репрезентація терориста, логічним є введення ще одного важливого поняття - «образ терориста». Під образом терориста маємо на увазі медіально сконструйований візуально-символічний портрет фігури, яка реалізує терористичний акт і водночас транслює певний архетип. Це не просто фіксація конкретної особи чи дії, а узагальнення, що акумулює в собі певні риси, що мають глибокий символічний вплив на сприйняття аудиторією.

Отже, уточнення змісту ключових понять дозволяє визначити наступне. Архетипом є колективний образ або модель дій, що сформувалася на основі спільного досвіду суспільства, зберігається в колективному несвідомому та відтворюється в соціальних уявленнях, міфах, символах і повсякденній взаємодії. Такий архетип виконує функцію смислової матриці, яка впливає на сприйняття реальності та формування поведінкових установок у суспільстві. Тероризм у нашому дослідженні розглядається як соціальне явище, що базується на свідомому застосуванні або загрозі застосування насильства з метою досягнення ідеологічних, політичних чи релігійних цілей шляхом залякування, тиску на владу або дестабілізації соціального порядку. На перетині цих двох понять постає інша категорія, а саме «архетип тероризму» - узагальнений, символічно навантажений образ терориста, який функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості. Він транслюється через ЗМІ формуючи в суспільства не лише розуміння самого явища, а й ставлення до

нього. У процесі цього транслювання вирішальну роль відіграє символічна інтеракція - форма соціальної взаємодії, в межах якої ЗМІ, обмінюючись символами (словами, діями, зображеннями), не лише інформують про терористичні акти, а й створюють образи, які набувають особливого значення, впливають на емоційне сприйняття та інтерпретацію дійсності аудиторією. Саме в цьому процесі формується образ терориста - не як конкретної особи, а як узагальненого символу, що несе в собі риси певних архетипів.

1.2. Генеза соціологічного дослідження відображення образів тероризму в ЗМІ

Опанувавши зміст основних понять, пропонуємо перейти до генезису соціологічного дослідження відображення образів тероризму в ЗМІ.

Річ у тім, що окремого наукового напряму, присвяченого дослідженню саме архетипам тероризму, що формуються внаслідок символічної інтеракції між ЗМІ та аудиторією ще не сформовано, однак зацікавлення цією проблематикою має глибоке міждисциплінарне підґрунтя, з-під призми якого пропонуємо дослідити дане питання.

Осмислення тероризму як соціального явища, психоаналітична традиція, символічний інтеракціонізм та кримінологічна соціологія - саме ці підходи є основою для сучасного аналізу репрезентації тероризму в ЗМІ.

Пропонуємо почати з вчених, які провадили свою діяльність на рубежі XIX-XX століть. Теоретиками, що заклали основи для розуміння символіки насильства та деструктивної поведінки, були З. Фройд та К.Г. Юнг. З. Фройд у своїх працях розглядав деструкцію як частину людської природи, пов’язану з дією інстинкту смерті (Танатосу) [36, с. 67-78; 37, с.43-56]. Він зазначає, що культурні обмеження, необхідні для спільного життя, породжують репресію агресивних і сексуальних потягів, що, в свою чергу, можуть трансформуватися у насильницькі імпульси. Також З. Фройд зазначав, що глибинні несвідомі переживання - особливо дитячі фантазії, пов’язані з тілесністю, материнською фігурою та витісненою еротикою - можуть проявлятися у символах, що мають

потужне емоційне та культурне забарвлення. Через мистецтво та колективні образи ці несвідомі імпульси набувають соціально прийнятної форми і транслюються у вигляді впізнаваних, часто тривожних символів, що торкаються архетипного рівня масового сприйняття.

К.Г. Юнг запропонував концепцію архетипу Тіні - втілення витіснених, загрозливих аспектів психіки, які можуть проєктуватися на «Іншого» в масовій свідомості [7, с. 22-25]. На основі праць психоаналітика в другій половині XX століття зростає інтерес до дослідження колективних уявлень і символічних структур. Зокрема, Е. Фромм у межах гуманістичного психоаналізу розглядав насильство як наслідок соціальної фрустрації, втрати ідентичності та потреби у визнанні [38, с. 35-125]. Він аналізував психологічні механізми, що лежать в основі ідеологізованого терору, зокрема в умовах авторитаризму та відчуження.

Психоаналітичне підґрунтя (кінець XIX – перша половина XX ст.) пропонуємо визначити як перший етап в історії осмислення та розуміння символічної природи насильства.

Джерела символічного інтеракціонізму сягають початку XX століття й пов’язані з Чиказькою школою соціології [39, с. 115-142]. Її представники заклали засади дослідження соціальних взаємодій. Ідея полягала в тому, що індивід і суспільство постають у взаємній взаємодії, де значення надаються через соціальний досвід. Згодом теоретичну основу символічного інтеракціонізму сформулював Дж.Г. Мід: соціолог розробив концепцію «соціального Я» як продукту спілкування через символи. Він вважав, що усвідомлення себе та соціальних ситуацій розвивається через процеси «рольового прийняття» та мовленнєвого обміну, тобто людина бачить себе очима інших і таким чином формує уявлення про соціальну реальність. Г. Блумер, учень Дж.Г. Міда, кодифікував ці ідеї в єдиний напрямок - символічний інтеракціонізм. У 1960–1970-х роках символічний інтеракціонізм став теоретичною опорою для мікросоціологічного аналізу, зокрема досліджень ЗМІ, девіації, соціального порядку тощо.

Дані події вважаємо за потрібне визначити як другий етап, під час якого відбувається розвиток ідеї насильства як соціального феномену, пов'язаного із фрустрацією, відчуженням та втратою ідентичності.

Також у другій половині XX століття соціологія злочинності стала підґрунтям для такого напряму, як кримінологічна соціологія, яка вивчає тероризм як соціально детерміноване явище. У її межах терористичні дії розглядаються не лише як злочинні акти, а і як форми соціальної комунікації. Дж.К. Алтейд [40], К. Грір [41] та Б.Л. Накос [42] досліджували дане питання на рубежі XX- XXI століть. Згодом цей напрямок було розвинено у працях С. Вертіганса, який у своїй монографії зосереджував увагу на соціальних процесах, що лежать в основі терористичних дій, включаючи локальні контексти та індивідуальні шляхи радикалізації [43]. Д. Фішер та Л. Дуган підкреслюють важливість аналізу структурних умов, символічного впливу та соціального резонансу, що супроводжують акти терору [44].

Вважаємо, що це третій етап, у період якого тероризм починає розглядатися не лише як злочин, але і як форма соціальної комунікації.

Щодо тероризму: у XXI столітті зростає кількість досліджень даного феномену як політичного та соціального явища. Зокрема, у США після терактів 11 вересня 2001 року різко активізувалося академічне осмислення тероризму, в тому числі в межах медіа аналізу. Х. Кушнер систематизував типології терористичних актів і наголошував на ролі страху в масовій комунікації [12, с. 226–228]. А. Мохамад висвітлював особливості радикалізації через ідеологічні й релігійні наративи у ЗМІ [13, с. 68-96], а Б. Ганор розглядав тероризм як форму асиметричної комунікації, що цілеспрямовано впливає на громадську думку через медіа [14, с. 294–296].

В українському академічному полі помітна активізація інтересу до теми відбулася після 2014 року, з початком збройної агресії рф, і відповідно до сьогодні: з'являється низка публікацій, присвячених медіа аналізу інформаційних стратегій терору, пропаганди тощо [45].

Отже, сьогодні триває четвертий етап, в якому тероризм досліджується як політичний та медіа-конструйований феномен.

Таким чином, формування наукового інтересу до відображення тероризму в ЗМІ має складну міждисциплінарну природу, що поєднує знання з різних наукових напрямів, зокрема психоаналітики, соціології, кримінології, теорії комунікації тощо. Хоча окремої течії, присвяченої дослідженню відображення архетипів тероризму в ЗМІ, ще не виокремлено, сукупність зазначених підходів створює фундамент для глибшого розуміння цього феномену. У межах підрозділу було умовно виокремлено кілька ключових етапів розвитку цього підходу: перший, психоаналітичний, який став фундаментом для розуміння символічної природи насильства та архетипних проєкцій; другий, гуманістично-аналітичний, де тероризм трактується як наслідок фрустрації, втрати ідентичності та потреби у визнанні; третій, соціально-комунікативний, в ході якого терористичні акти розглядаються як форми символічної комунікації, а медіа - як посередники формування образів терору; четвертий, сучасний, що характеризується медіа-аналізом тероризму як частини інформаційної війни. Надалі вважаємо за доречне спиратися саме на ці теоретичні основи для аналізу архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ.

1.3. Принципи та методологічний дизайн дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ

У даному підрозділі пропонуємо окреслити принципи та методологічний дизайн дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ.

В даному дослідженні, на нашу думку, доцільно керуватися такими загальнонауковими принципами, закладеними в практичну діяльність, як: об’єктивність – дотримання неупередженості в інтерпретації даних; етичність – при проведенні інтерв’ю, згідно з кодексом соціолога, маємо: 1) отримати згоду на запис, 2) участь респондентів має бути добровільною, 3) гарантування

анонімності та конфіденційності даних; когнітивність - орієнтація на здобуття нових знань про механізми впливу ЗМІ на формування суспільних уявлень.

Також вважаємо за потрібне використати у межах нашого дослідження такі методологічні підходи, як: системний підхід, що дозволяє розглядати архетипи тероризму не як окремі символи, а як частину цілісної структури комунікації, у якій взаємодіють актори (ЗМІ, терористи, аудиторія), смисли (архетипи) та канали передачі (мас-медіа), що забезпечить комплексне розуміння механізмів формування колективного образу тероризму; соціопсихобіонічний підхід [46, с. 29], який дає змогу проаналізувати, як архетипи тероризму формуються та закріплюються у колективній свідомості. Крім того, у межах дослідження доцільно застосувати історичний підхід для простеження змін щодо уявлень про тероризм та його комунікацію через ЗМІ; феноменологічний підхід, що дозволяє зосередитися на суб'єктивному сприйнятті архетипів тероризму, дослідити, як вони вкорінюються в особистісному досвіді та переживаннях; підхід символічного інтеракціонізму, який дає можливість вивчити, як у процесі соціальної взаємодії через ЗМІ створюються, транслюються й інтерпретуються архетипні образи терориста, що формують колективне уявлення про нього.

Методологічний дизайн нашого дослідження складається з кількох взаємопов'язаних етапів, які поєднують теоретичне осмислення та емпіричне опрацювання досліджуваного явища та виглядає наступним чином. На початковому етапі було здійснено аналіз документів: ознайомлення з основними теоріями, на наукове знання яких ми будемо спиратися. Наступним кроком стало створення програми дослідження, а також анкети для застосування емпіричного методу дослідження, а саме напівструктурованого інтерв'ю, і відповідно визначення вибірки та вибір респондентів. Наступним етапом став аналіз відібраних матеріалів та інтерв'ю, спрямований на опрацювання отриманих якісних даних, виявлення тотожних смислових одиниць, архетипних моделей і символічних образів. Завершальним етапом

стала інтерпретація отриманих результатів, їхня оцінка, прогнозування наслідків і формування рекомендацій, в тому числі з застосуванням.

Отже, дослідження здійснювалося з дотриманням загальнонаукових принципів, таких як об’єктивність, етичність та когнітивність, а також згідно з професійним кодексом соціологів, із суворим дотриманням етичних норм під час збору та обробки емпіричних даних. Також методологічний дизайн нашого дослідження ґрунтується на низці наукових підходів: системний, соціопсихобіонічний, а також історичний, феноменологічний і підхід символічного інтеракціонізму. Це дозволило забезпечити багаторівневий аналіз архетипів тероризму як соціального явища, виявити закономірності їх формування та трансляції через ЗМІ, а також простежити їхню роль у структурі масової комунікації. Методологічний дизайн ґрунтувався виходячи із застосування напівструктурованого глибинного інтерв’ю, що дало змогу дослідити архетипи тероризму в їхньому символічному прояві через символічну інтеракцію ЗМІ. У процесі роботи ми виокремили кілька етапів методологічного дизайну: 1) теоретичне опрацювання літератури й визначення основних підходів; 2) формування інструментарію дослідження, зокрема створення програми дослідження та анкети для напівструктурованого інтерв’ю, визначення вибірки; 3) збір емпіричних даних шляхом інтерв’ювання; 4) аналіз зібраного матеріалу; 5) інтерпретація результатів та формулювання висновків і рекомендацій.

На початку даного дослідження нами було здійснено визначення базових понять, на які ми спираємось, оскільки вони надають теоретичне окреслення предметного поля досліджуваного нами феномену. За понятійним аналізом ми у подальшому будемо спиратися на такі дефініції:

«архетип» - позначає колективний образ або модель дій, що сформувалася на основі спільного досвіду суспільства, зберігається в колективному несвідомому та відтворюється в соціальних уявленнях, міфах, символах і повсякденній взаємодії;

«тероризм» - це поняття відображає соціальне явище, що відбувається як застосування або загроза застосування насильства у формі терористичного акту з метою досягнення політичних, ідеологічних чи релігійних цілей шляхом залякування населення, впливу на владу або дестабілізації суспільного порядку;

«архетип тероризму» - це поняття відбиває узагальнення, символічно навантаженого колективного образу терориста у єдності з терористичною подією, що функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості, сформований під впливом історичного досвіду, культурних наративів і медійних репрезентацій; «символічної інтеракції» як процесу соціальної взаємодії, у якому ЗМІ, обмінюючись символами (словами, діями, образами), не лише передають інформацію про тероризм, а й формують спільні уявлення, емоції та образи, що впливають на сприйняття реальності;

«образ терориста» - поняття, яке віддзеркалює медіально сконструйований візуально-символічний портрет фігури, яка реалізує терористичний акт і водночас транслює певний архетип, впливаючи на колективну уяву, фон цієї фігури, і фрейми як межі сприйняття цілісності взаємозв’язку.

Розглянувши генезу соціологічного дослідження відображення образів тероризму в мас-медіа, підіб’ємо наступні підсумки: 1) у межах вивчення генези соціологічного осмислення тероризму в ЗМІ ми виокремили чотири ключові етапи розвитку наукової думки, що стали підґрунтям для нашого підходу, а саме: психоаналітичний етап, що ознаменувався формуванням уявлень про символічну природу насильства через архетип Тіні, деструктивні імпульси та несвідомі механізми; гуманістично-аналітичний етап, в ході якого виникло осмислення насильства як наслідку соціальної фрустрації, втрати ідентичності та потреби у визнанні; соціально-комунікативний етап, в ході якого з’явилося трактування терористичних актів як форм соціальної комунікації, у якій медіа виступають посередниками та сучасний етап, на якому дослідження тероризму як феномену в контексті інформаційної війни,

зокрема після 11 вересня 2001 року і подій 2014 року в Україні; 2) попри актуальність цієї теми, її розгляд через призму архетипів залишається малодослідженим, що зумовлює потребу подальшого розвитку відповідного наукового напряму та підтверджує новизну нашого дослідження.

Нами було визначено методологічний дизайн дослідження. Методологічні принципи визначені для нашої роботи - це: принцип об'єктивності, що передбачає неупередженість в роботі, як пошук тих, що реально існують, об’єктивних зв’язків терористичної діяльності , її образів, як відбитків у свідомості людей і його образів у ЗМІ; історизму - всі соціальні явища розглядаються в генезі й в конкретно-історичних умовах, так образи тероризму сто років тому і зараз мають суттєві відмінності; ціннісний підхід, у своєму дослідженні ми відстоюємо антидискрімінаційну політику, права людей і принципи демократії; загального зв’язку, цей принцип дає нам можливість розглядати соціальне явище, що відображено у «образі тероризму», не як набір «фрагментованих проявів» тероризму, а як цілісний феномен соціальних відносин. Методологічний принцип об’єктивності і загального зв’язку розгортається у методологічному підході системного аналізу архетипів як частини цілісної комунікативної системи (ЗМІ–терорист–аудиторія), структурно-функціональному підході у дослідженні функцій архетипів у суспільстві та ЗМІ; феноменологічному підході для дослідження суб’єктивного сприйняття архетипів суспільством; у підході символічного інтеракціонізму як основі аналізу того, як ЗМІ транслюють і конструюють архетипи у процесі соціальної взаємодії. Історичний принцип розгортається у генетичному (історичному) підході для вивчення еволюції уявлень про тероризм. Феноменологічний, сиволічно-інтеракційний і системний методологічні підходи обумовили вибір якісної методології емпіричного соціологічного дослідження.

У емпіричних дослідженнях ми спиралися на принципах професійної етики, що передбачає добровільність участі респондентів, забезпечення анонімності, згоду на запис та когнітивність, що полягає в орієнтації на

здобуття нових знань про механізми впливу ЗМІ на уявлення про тероризм. Базовими методами аналізу даних обрано якісний метод, а саме - напівструктуроване глибинне інтерв'ю, тому що даний метод дозволяє виявити індивідуальні смисли, пов'язані з образом терориста.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ

2.1. Зміст та форма архетипів тероризму

Образам тероризму, що формуються внаслідок символічної інтеракції ЗМІ, властиві своєрідні зміст та форма, які ми й пропонуємо дослідити в даному підрозділі.

Зміст архетипу тероризму - це не просто уявлення про акт насильства або його виконавця, а насамперед глибинна символічна структура, яка вкорінена у колективному несвідомому та активується під час суспільних потрясінь або небезпек. Його суть полягає в уособленні деструктивної сили, яка порушує суспільний порядок, підриває загальноприйняті норми та викликає масову тривогу, використовуючи страх як інструмент впливу. Через акти жорстокості архетип тероризму транслює образ безжального зла, що маніпулює увагою суспільства та намагається нав’язати свої меседжі через нього. Архетип тероризму несе потужне емоційне навантаження і викликає в масовій свідомості асоціації з глибинними фігурами страху - злом, чудовиськом, ізгоєм, демоном або фанатиком.

Форми архетипу тероризму можуть бути різноманітними, адже архетип сам по собі не є фіксованим образом, а скоріше гнучкою смисловою матрицею, що виявляється через конкретні символи та ролі. В основі таких форм лежать універсальні моделі поведінки та сприйняття, що закріпились у колективному несвідомому й проявляються через міфи, релігійні тексти, казки або легенди.

В працях К.Г. Юнга простежується принаймні 12 базових архетипів, серед яких - Герой, Бунтар, Мудрець, Маг, Правитель, Творець тощо [6]. У випадку з тероризмом у медійному дискурсі найчастіше активуються архетипи Бунтаря (той, хто бореться з усталеним порядком), Тіні/Зла/Ворога (втілення руйнівної сили, хаосу, смерті), а іноді - навіть Месії (якщо терорист постає у медіа як фігура, що приносить жертву заради ідеї).

Також форми архетипів можуть походити з Біблії або інших релігійних текстів. На нашу думку, на увагу заслуговує кейс про Каїна та Авеля [47, с. 52 - 66]. У цьому наративі закладено базову дихотомію: агресор і жертва, відкинутий і прийнятий. Каїн, який чинить насильство через відчуття несправедливості та приниження, постає як архетип терориста - маргінала, що прагне символічного визнання через руйнування іншого. Така модель активно відтворюється в медійних інтерпретаціях тероризму, де акт насильства - «відплата» або протест проти соціального відторгнення. Архетип Каїна дозволяє глибше зрозуміти, як терорист постає не лише злочинцем, а й символом боротьби за місце в ієрархії значень.

Крім того, форми архетипу можуть набувати антропоморфних або зооморфних образів, що посилюються за допомогою елементів масової культури: через порівняння з чудовиськами, тваринами, демонами, історичними постатями або антагоністами з фільмів чи літературних сторінок. Такі форми дозволяють вбудовувати терориста у вже знайому для суспільства символічну структуру - ту, що автоматично викликає певну емоційну реакцію.

У нашому дослідженні використано такі смислові одиниці, як: 1. Першочергові асоціації зі словом «тероризм». 2. Портрет терориста в уявленнях. 3. Тваринний символ терориста. 4. Родинна проєкція**.** 5. Уособлення терориста через масові образи. (Див. Додаток А, табл. Операціоналізація ключових понять).

Вважаємо за потрібне розглянути визначені архетипи через складові (Див. Додаток Б). Архетип Тіні репрезентує витіснене, несвідоме джерело деструкції, що діє зсередини соціального тіла. Когнітивно - це логіка інтегрованого зла, емоційно це про страх і відразу, змішані з підсвідомою ідентифікацією. Конативно архетип проявляється у саботажі, підриві норм. Зазвичай активується у періоди втрати стабільності, діє на межі дозволеного. Архетип Зла функціонує як радикальне заперечення гуманістичних цінностей. Йому властива жорстка антиморальна когнітивна рамка, емоційна відчуженість і демонстративна антисистемна поведінка. Фоново він

пов’язаний із кризовими або апокаліптичними наративами. Подієво реалізується через публічне насильство. Архетип Месника ґрунтується на когнітивній установці відновлення справедливості шляхом відплати. Емоційно це про гнів і обурення, що мобілізують дію, як наслідок поведінка - помста, саботаж, асиметричне насильство. Активується у відповідь на соціальні травми чи несправедливість. Архетип Месії оперує у парадигмі сакрального призначення. Його когнітивна модель місіонерська, емотивна - це фанатична відданість меті, іноді з самознеціненням. Конативно проявляється у самопожертві заради ідеї. Діє в умовах історичного зламу або символічного «кінця», часто ритуалізовано. Архетип Ворога - це фігура радикального «іншого», що загрожує ідентичності соціальної групи. Його когнітивна рамка базується на конфліктному поділі світу, емоційно ж викликає страх і відразу, поведінково реалізується через руйнування, агресію, відмежування. Актуалізується під час міжгрупових конфліктів, у дискурсі «свій-чужий».

Отже, зміст архетипу тероризму полягає в уособленні деструктивної сили, що порушує суспільний порядок і використовує страх як інструмент впливу на масову свідомість. Форми архетипу можуть бути різноманітними й проявлятися через такі образи, як «Тінь», «Зло», «Месник», «Месія», «Ворог», які структурно втілюють різні аспекти сприйняття тероризму - від несвідомої темряви до фанатичної самопожертви. Кожен з цих образів має свої зміст та форму, а саме 5 складових, які функціонують у єдності: конативна, емоційна, когнітивна, фонова (хронотопи та фрейми). Ці форми змінюються залежно від медійного контексту, культурних уявлень і суспільних очікувань, проте всі вони ґрунтуються на архетипних структурах, що діють на глибинному, символічному рівні сприйняття. Вважаємо за потрібне розкрити дане питання через такі смислові одиниці, як першочергові асоціації, портрет, тваринні асоціації, родинну проєкцію та масові суспільні образи.

2.2. ЗМІ як канал репрезентації образів і архетипів тероризму

У сучасному інформаційному суспільстві засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні колективних уявлень про соціальні явища, зокрема такі складні й чутливі, як тероризм. ЗМІ не лише повідомляють про події, а й виступають потужним каналом символічної взаємодії, через який передаються певні образи, смисли. У процесі висвітлення терористичних актів мас-медіа обирають на яких подіях зосередити фокус уваги, які фрагменти подій підкреслити, які елементи візуалізувати, як інтерпретувати тощо. У підсумку, ЗМІ стають каналом репрезентації образів та архетипів тероризму.

На думку дослідника масових комунікацій Д. Мак-Квейла, ЗМІ не лише інформують про події, а й виступають як фільтр та інтерпретатор реальності, відбираючи, структуруючи та емоційно навантажуючи інформацію, що потрапляє до аудиторії [48, с. 71-80]. Особливо це стосується висвітлення терористичних актів, де журналіст може виступати як «вікно» або «дзеркало» реальності, а може діяти як «вказівник», що спрямовує інтерпретацію, чи навіть як «екран», що затуляє реальність на користь сенсаційності чи політичного впливу. Таким чином, медіа стають не лише каналом, а й активним учасником створення архетипних образів тероризму.

Окрім того, ЗМІ виступають посередником між терористом і аудиторією, що дає змогу розглядати медіа як інструмент символічної комунікації терору [49]. Сам терористичний акт часто планується не стільки як тактична дія, скільки як комунікативний акт, розрахований на медіарезонанс. На думку американського дослідника проблем безпеки та тероризму Б. Дженкінса, який одним із перших почав системно вивчати тероризм у контексті інформаційної війни, основна мета терористичних атак полягає не стільки в кількості жертв, скільки у створенні максимального публічного резонансу. Терористи, за його спостереженням, прагнуть до широкого медійного висвітлення подій, оскільки саме завдяки присутності свідків і розголосу насильство набуває символічної сили [50]. Таким чином, саме через ЗМІ насильство набуває символічного значення.

Сучасний цифровий інформаційний простір трансформує способи репрезентації тероризму. Інтернет-середовище стало полем для формування мультимедійного світу з інтерактивною, полі символічною та емоційно насиченою комунікацією. Це створює умови для посилення емоційного впливу терористичних образів через мультиканальні ЗМІ - телебачення, соціальні мережі, блоги, відеохостинги тощо. У сучасному медіапросторі кожен користувач одночасно є і споживачем, і творцем інформації. Це призводить до різноманітних інтерпретацій подій. Медіа не просто передають новини, а й формують уявлення про реальність. Через поєднання сильних емоцій та великого обсягу інформації навіть окрема терористична подія сприймається як особисто значуща.

У межах символічного інтеракціонізму даний феномен можна розглядати як процес соціального конструювання значення, де аудиторія не просто отримує інформацію, а активно її інтерпретує через знайомі символи й архетипи [39, с.73-112]. Образ терориста - це не лише результат дій самого терориста, а й продукт репрезентації ЗМІ, які надають цим діям відповідного смислового навантаження.

Таким чином, ЗМІ виступають не лише каналом передачі інформації, а й активним суб'єктом соціального конструювання реальності, адже не просто інформують про події, а й конструюють їхнє символічне значення. Через добір візуальних та змістових акцентів медіа створюють архетипні образи терориста, які закріплюються у масовій свідомості.

2.3. Специфіка архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ

У цьому підрозділі пропонуємо зосередитися на розкритті специфіки архетипів тероризму, які формуються й транслюються в межах символічної інтеракції через ЗМІ.

Специфіка архетипів тероризму полягає в тому, що вони не лише виконують функцію смислового спрощення складного явища, а й виступають потужними засобами емоційного впливу. Завдяки архетипам формуються

стійкі колективні уявлення про терориста, жертву, мотиви насильства й межі допустимого. Висока емоційна насиченість цих образів - одна з їхніх визначальних рис. Через такі емоції, як страх, жах, співчуття або ненависть аудиторія швидко «зчитує» основний сенс повідомлення, без потреби в аналізі причин і контексту. Візуальні елементи, такі як вибухи, руїни, тіла, плач стають частиною архетипного ряду.

Водночас така символізація несе в собі специфічні ризики, які пропонуємо розглянути за допомогою механізму репрезентативних каскадів - комунікативних моделей, які відтворюють одні й ті самі архетипні образи через низку повторень, медійних фреймів та наративів [39, с. 26-35]. Найбільш помітними в контексті тероризму є:

Каскад героїзації - виникає, коли ЗМІ фокусуються на особистості терориста, його мотивах або внутрішньому конфлікті, наділяючи його рисами «месника» або «борця за справедливість». Такий образ може резонувати з підлітками або маргіналізованими групами, для яких фігура протестного героя є привабливою.

Каскад маргіналізації - формується тоді, коли медіа підкреслюють етнічну, релігійну або національну приналежність терориста, створюючи узагальнене уявлення про цілу групу як загрозу. Це сприяє виникненню архетипу «Іншого» або «ворога», що закріплюється у суспільній свідомості.

Каскад криміналізації - редукує терориста до злочинця або «монстра», позбавленого мотивації чи контексту. У медійному просторі домінують образи насильства, жорстокості, катастроф.

Заразом важливо відзначити стійкість та універсальність архетипів, що робить їх складними для критичної деконструкції. Вони транслюються не лише через новинні медіа, а й через художні твори, фільми, серіали, цифрові платформи, створюючи інформаційне поле з повторюваних символів, у якому тероризм спрощується до набору впізнаваних образів, позбавлених контексту та складності.

Отже, специфіка архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ полягає у поєднанні емоційної експресії, повторюваності та символічної сили, що формує колективні уявлення про тероризм. Водночас саме ці риси становлять потенційні ризики - стигматизацію, героїзацію та спрощене сприйняття складних соціальних процесів. Механізми каскадної репрезентації сприяють перетворенню реальної особистості на символ. Цей процес ускладнює критичну рефлексію й підсилює стереотипи.

У другому розділі було проаналізовано зміст і форми архетипів тероризму, а саме як вони функціонують у соціальній уяві та транслюються під час символічної інтеракції ЗМІ. Нами було визначено, що медіа не лише передають інформацію, а й активно конструюють архетипні образи терориста, використовуючи повторювані візуальні й наративні патерни.

Нами виділені такі образи, як «Тінь», «Зло», «Месник», «Месія», «Ворог», що постають не як індивідуальні характеристики, а як колективні фігури в уяві, які спрощують складні соціальні процеси до зрозумілих символів. Кожен із цих архетипів має свою когнітивну, емотивну та конативну складову, а також функціонує у власному хронотопі та фреймах, що впливають на емоційне сприйняття аудиторії.

Особливу увагу приділено репрезентативним каскадам, через які тероризм набуває спрощеного, емоційно навантаженого та часто стереотипного образу в суспільній свідомості. Це свідчить про складну роль ЗМІ у соціальному конструюванні образу тероризму, де архетипізація є не лише наслідком, а й інструментом впливу. З одного боку, архетипи допомагають структурувати сприйняття складних подій, з іншого - сприяють формуванню стереотипів, стигматизації та інформаційного шуму, що ускладнює раціональне осмислення тероризму як соціального явища.

РОЗДІЛ 3
ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРОРИЗМУ В СИМВОЛІЧНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ ЗМІ

3.1. Інтерв'ю як метод дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ

Попередньо нами було розглянуто механізм, за допомогою якого, в ході символічної інтеракції, ЗМІ сприяють утворенню в підсвідомості аудиторії архетипів та символічних значень щодо терориста та його діяльності. Дізнатися про те, які саме образи виникають у людей можна безпосередньо спитавши у них самих. Далі пропонуємо розглянути саме глибинне напівструктуроване інтерв'ю як метод дослідження архетипів тероризму, що утворилися внаслідок символічних інтеракцій ЗМІ.

У контексті вивчення архетипів тероризму, що транслюються через ЗМІ, інтерв'ю забезпечує доступ до глибших рівнів осмислення - тих, де інформація набуває символічного змісту. Саме глибинне напівструктуроване інтерв'ю було обране як основний метод збору емпіричних даних, оскільки дозволяє не лише фіксувати індивідуальні образи й асоціації, а й виявляти глибинні архетипні структури, вкорінені у колективному несвідомому. Така методика забезпечує вільний, але тематично спрямований діалог, що дозволяє адаптувати бесіду до респондента та дослідити символічне сприйняття складних і чутливих тем, зокрема тероризму. Завдяки цьому було виявлено, як саме під впливом медіа в уяві аудиторії формуються й закріплюються типажі терориста як символічна конструкція.

Одиницями аналізу розподілено за такими блоками: символічні образи терориста; емоційна забарвленість висловлювань; наявність культурних/міфологічних паралелей; типізація через тваринний світ; родинні ролі.

Програма соціологічного дослідження, розроблена до емпіричної частини, містить методологічну та методичну складові. У ній було чітко окреслено об’єкт, предмет, мету, завдання, а також сформульовано робочі гіпотези. Емпірична частина програми містила інтерв’ювальний блок, що складався з п’яти запитань, структурованих за змістовими категоріями (Див. Додаток А, табл. Операціоналізація ключових понять), за якими було розкрито уявлення інформантів щодо терористів, зокрема: архетип тероризму - через вільні асоціації учасників на слово «тероризм», які виявляли символічно забарвлений, емоційно активний образ цього явища; образ терориста - через опис його зовнішності, статі, віку, етнічної приналежності та релігійної ідентичності; зооморфна модель - уявлення про терориста у вигляді тварини (реальної чи фантастичної), з акцентом на її розмір, колір і характерні особливості; сімейна архетипізація - асоціативне ототожнення терориста з родинними ролями (наприклад, батько, син, сирота тощо), що дозволило виявити приховану емоційну структуру сприйняття; культурна репрезентація - ототожнення терориста з персонажами масової культури: літератури, кінематографу, міфології, що свідчить про наявність сталих наративів і колективних уявлень. Інтерв’ю, таким чином, виступає не лише методом збору даних, а й дієвим інструментом виявлення механізмів символічної інтеракції, що визначають сприйняття тероризму.

Генеральною сукупністю є всі респонденти, що пройшли опитування, а вибіркова сукупність - найбільш інформативні відповіді, що дозволили виявити глибинні патерни символічного мислення. Інтерв’ювання було проведено в період з 11.12.2024 по 17.12.2024 під час проходження виробничої практики в громадській організації YES. Характеристики, за якими відбувався відбір до вибірки, були такими: вік 18-60 років; люди, які активно цікавляться новинами (тобто регулярно звертаються до ЗМІ); не більше 2 людей, які належать до однієї й тієї ж сфери діяльності; респондентом не має бути людина, яка працює в сфері, пов’язаній зі ЗМІ (з метою збільшення об'єктивності та неупередженості дослідження). Також вдалося опитати

рівноцінно як ВПО, так і місцевих жителів. В цілому вибірка склала 8 респондентів. Середній час інтерв'ю склав 4 хвилини 35 секунд.

Отже, інтерв'ю як метод дослідження архетипів тероризму, сформованих унаслідок символічної інтеракції ЗМІ з аудиторією, дозволив не просто зафіксувати індивідуальні уявлення респондентів, а й виявити сталі соціальні патерни сприйняття терориста, що мають архетипний характер. Застосування глибинного напівструктурованого інтерв'ю було зумовлено потребою отримати якісні, насичені дані, які б дали змогу виявити соціальні уявлення, що транслюються через медіа і зчитуються аудиторією як архетипно забарвлені. Визначення одиниць аналізу, таких як символічні образи, зооморфні порівняння, релігійні чи етнічні ознаки, культурні проєкції тощо, дало змогу зачепити соціально значущі елементи архетипів, які циркулюють у публічному просторі.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ

Почнемо репрезентацію дослідження з першого блоку, який стосується архетипу тероризму, представленого через вільні асоціації інформантів на слово «тероризм». Їм було запропоновано відповісти на наступне питання: «Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?». Найбільш часто згадуваним словом серед інформантів було «руйнування» - 5 респондентів. Посередньо згаданими були такі поняття: смерть, страх, вибухи, агресія, кіднепінг, страждання, кров, полон (названо 3-4 опитуваними). Поодиноко були згадані такі слова-асоціації: червоний, чорний, невпевненість, паніка, темрява, путін, диявол, крики, сум, сльози, пустеля, загроза, свавілля, війна. Звернемо увагу на те, що найпоширенішими є емотивні елементи, які сенсорно-нагнітають подію, такі як: вибух, крик, агресія, кров. Такий результат підтверджує дію механізмів архетипного спрощення складного явища через емоційно марковані образи, які дозволяють швидко «зчитати» суть повідомлення.

Далі перейдемо до другого блоку - портрету терориста, де інформанти описували стать, вік, зовнішність, етнічну та релігійну приналежність терориста. Результат виглядає наступним чином. Більшість респондентів сприймає терориста як чоловіка (7 з 8) середнього віку (6 з 8). Щодо етносу, половина опитаних уявляють його як чоловіка східного (арабського або кавказького) походження, недосвідченого та нестримного. Також троє респондентів вказали на іслам як релігію терориста. Це вказує на глибоко вкорінений етнічний та релігійний стереотип, що формується під впливом глобального медіадискурсу про ісламський тероризм. Ось що казали інформанти, які мають таку думку:

Тж56: «Ну в цілому це, можливо чоловік середнього віку, з якимись вадами великими, і він хоче компенсувати свої вади за рахунок того, що він творить… Мабуть більше така східна можливо національність» (Див. Додаток В, ряд. 4 та 6)

Ач34: «В основному це чоловіки. Моє суб'єктивне бачення. Чоловіки середнього віку, в більшій мірі це напевно люди арабської зовнішності. Чомусь асоціація одразу з мусульманським світом» (Див. Додаток Г, ряд. 4)

Лж52: «Це людина може бути різного віку: як молода, так і зрілого. Більш за все це людина, яка має, як це сказати.. чеченці, кавказці. Більш східні можна сказати. Бо в них така більш нестриманість, вони мають більш агресію в своєму характері та підвищену чутливість до, можна сказати, самолюбства. Більш такі гарячі як кажуть» (Див. Додаток Е, ряд. 4)

Вч24: «Це зазвичай молодий чоловік, східної зовнішності, неосвічений, можливо мусульманської релігії, фанатично може тільки мусульманської» (Див. Додаток Ж, ряд. 4)

Однак половина респондентів не має прив'язаності до конкретного зовнішнього вигляду терориста, що свідчить про поступове розвіювання стереотипу, причиною чого цілком може бути повномасштабне вторгнення рф в Україну. Тут позначена стать - чоловік, вік 30 років, часто додається статура

та психічні вади, які можуть поєднуватися, а іноді ні з релігійною складовою (фанатизмом). Ось що казали опитані:

Ач21: «Це чоловік середнього віку. Років 30 напевно. Зовнішність… навіть не знаю, вони ж різної зовнішності бувають. Якоїсь такої не викликаючою до себе довіри. Щось таке страшне» (Див. Додаток З, ряд.4). Тут основною складовою є страх.

Аж20: «Це однозначно чоловік. Чоловік середнього віку. Ззовні – це людина яка або маленька або середньої комплекції, але скоріше більш така маленька. Ззовні така слабка, квола. Немає якоїсь національної приналежності. Релігії певної теж немає, але це людина однозначно або релігійний фанатик, або прикривається релігією і використовує її, як якесь виправдання або просто прикривається нею» (Див. Додаток И, ряд. 4)

Ож46: «Здебільшого, як я уявляю, це мабуть, що чоловік. Етнос не має значення, бо це може бути будь-якого походження, будь-якої віри, ну тобто це людина, це чоловік. Релігійна приналежність також. Мабуть, що це середнього віку… Ну от я так уявляю, бо ну якось представити молоду людину, ну це люди неусвідомлені і вони не знають, що вони роблять, вони роблять по чийсь наказці, а ті хто віддають ці накази, це людина, яка склалась, має якесь уявлення про життя, ображена, це мабуть так, що людина чоловік, зрілого віку» (Див. Додаток Ї, ряд. 4 та 6)

У цій думці терорист пов’язується з ієрархією - виконанням наказів.

Аж51: «Для мене це в балаклаві, закриті очі, це незрозуміло жінка чи чоловік – це людина, в якої відсутні добрі почуття, від неї пахне злістю, агресією, загрозою, смертю» (Див. Додаток Д, ряд.4). У цій думці підкреслюється тіньовий, прихований та анонимизований (що не має обличчя та імені) образ терориста з перевагою густоторіального сприйняття.

Також пропонуємо звернути увагу на те, що деякі респонденти зазначали про фізичні вади терориста або ж якусь неприємну зовнішність тощо.

Третій блок нашого дослідження стосується зооморфної моделі терориста: уявлення респондентів про те, якою твариною можна було б уособити терориста. За питанням цього блоку було отримано наступний результат. Образ відносно розмірів тварини розділився між великими та середніми. Також тотожно були згадані як уявні, так і цілком реальні тварини. У більшості випадків уявлення інформантів були пов'язані з негативно маркованими тваринами, а найчастіше названими стали гієна (4 з 8 респондентів), шакал та стерв'ятник (по 2 респонденти). Поодиноко були згадані такі тварини, як: вовк, вовкулака, чупакабра, анаконда, Годзилла, грифон. Основними особливостями тварин, які було проговорено інформантами, стали агресія (6 з 8) та підлість/потаємність (3 з 8). Ці проєкції є архетипними втіленнями потаємної агресії, підступності, деструктивності, а такі образи підсилюють сприйняття терориста як чогось нелюдського, що порушує базовий порядок і викликає страх. Ось що казали респонденти:

Тж56: «Ну це уявна тварина, середнього розміру, типу чупакабри якоїсь. Така вся незграбна, зла, темного кольору, не світлого не яскравого, таке уявлення» (Див. Додаток В, ряд. 10). Конативна складова - та, що лякає, незграбна, зла; емотивна - темного кольору.

Ач34: «Мені одразу чомусь стає на думку, що це якийсь шакал, або гієна, тобто це така тварина, в якій багато жорстокості, але ця жорстокість вона не благородна, не відкрита, жорстокість по відношенню до слабших і це завжди асоціація з якоюсь підлістю. Тобто це риси отаких тварин» (Див. Додаток Г, ряд. 6). Когнітивна складова визначена у атрибуції - жорстокості до слабших, підлістю. Візуально цей образ завжди поєднується зі стаєю та підступністю, смертю.

Аж51: «Дуже важко, бо це істота без назви, але це істота насамперед злість, агресія і загроза» (Див. Додаток Д, ряд. 6) У цій відповіді визначена емотивна складова - злість, конативна (поведінкова) - агресія, когнітивна - загроза.

Лж52: «Ну це гієна. Якесь така тваринка, з-під тишка, вона сама собі на... що може вкусити так, не показує відкриту агресію - потаємна, так як терорист. Має якусь потаємність намірів» (Див. Додаток Е, ряд.6). У цій відповіді переважає когнітивна складова - прихованість і «непоказовість», таємність і прихованість намірів, конативна дія - з-під тишка, агресивність, «а що «може вкусити. Загальний емотивний фон - страху загрозу агресії.

Вч24: «Це мабуть якийсь вовк, якась стая, багато їх є і вони полюють на жертв, така асоціація» (Див. Додаток Ж, ряд.6). Когнітивна складова визначає хижацьку тварину, мисливця вовка, в соціальних відносинах стаї, поведінкові відносини - мисливець-жертва.

Ач21: «Якщо це буде реальна тварина, то це якийсь такий стерв'ятник, або щось по типу гієни. Але якщо ця тварина уявна, то це щось по типу анаконди, або Годзилли» (Див. Додаток З, ряд.6). У цього погляду важливо відмітити дистанцію і масштаб загрози, спочатку надається вертикальна загроза - стервятник, потім уточнюється і горизонтальною загрозою гієною, які відомі нападом на ослаблених, пошкоджених або на трупи. Але потім визначаються фантастичні Годзилла - образ з аніме чудовиська, проти якого застосовувалися технічні засоби боротьби, або анаконда, яка надає переходи з у двох сферах водної і суходільної (частіше тропічних лісах Амазонки прихованості і напруженості ситуації) загроз. До того ж анаконда - це земноводна тварина, рептильне визначення поведінки.

Ож46: «При слові тероризм у мене виникає, я спочатку думала, що це щось схоже на гієну, але гієна - ні. Це така собі тварина, яка харчується гниллю, падаллю. Це щось таке уявне, більш можливо міфологічне, як буває в фільмах подібне на вовкулаку, щось таке. Не людина, не вовк, з такими оскаженілими очима. З якимись червоними або жовтими іклами, скажене, зі здибленою шерстю» (Див. Додаток Ї, ряд. 8). У цій відповіді цікавим є вхід в образ - першим є гієна і її відносини харчування «гниллю, падаллю», але потім страх переноситься у міфологію вовкулаки-перевертня, розщепленої людини на Тінь.

Цікавою стала думка про те, що терористи діляться на певні підвиди: Аж20 «В моєму уявленні є такі два підвиди терористів: перший — це такі виконавці, це гієни або шакали. Тобто такі невеликі тваринки, з такою специфічною зовнішністю, які такі от, щось підле, щось таке, слабке насправді, щось таке, дике. А друге: це такі, ті хто стоїть над ними зверху, це вже або грифони, або стерв'ятники. Тобто це такі більш великі тварини, більш страшні тварини, більш агресивні тварини, більш такі відштовхуючі тварини» (Див. Додаток И, ряд. 6) У цій точці зору існує ієрархія за дистанцією, сферою та силою. Але конативна сфера - агресія, дикість.

Четвертий блок являє собою родинну проєкцію - ототожнення терориста з членами родини або характеристика його через уявлення про родинні зв'язки. Думка респондентів в цьому питанні має відмінності: вони описують терориста або як самотню людину без сім'ї, або сина, або батька, або старшого брата. Також опитані зазначали, що, якщо це все-таки не самітник, то аб'юзер в родині або ж виходець з дисфункціональної, можливо неповної сім'ї, людина, що бачила насильство. Така персоніфікація дозволяє побачити терориста не лише як агресора, а як травмовану особу, що репрезентує дисфункційні сімейні зв'язки. Ось як відповідали інформанти:

Думка про самітників:

Тж56 «Ну, я думаю, що це самотня людина, яка не живе в родині. Яка мало спілкується з іншими людьми. Усамітнена» (Див. Додаток В, ряд. 12 та 14)

Лж52: «Можливо самотня. Не можу з родини виокремити» (Див. Додаток Е, ряд. 8 та 10)

Думка про те, що це син:

Ач34: «Я думаю, що це якийсь син, але це якийсь такий тіпа непутьовий син, який скажімо відходить від сім'ї, від сімейних цінностей, що це людина по своїй суті деструктивна. Думаю, що це такий син, який позбавлений якогось такого педагогічної вихованості, можливо позбавлений батьківської уваги. Він

асоціальний, можливо через те, що йому не приділяли увагу його вихованню» (Див. Додаток Г, ряд. 8)

Вч24: «Якийсь син з бідної родини, де є мати, одна виховує дитину. З неповної сім'ї можна сказати» (Див. Додаток Ж, ряд. 8)

Старший брат або батько:

Ач21: «Це старший брат або батько. Якщо старший брат, то він обов'язково недолюблений, поламаний, з проблемами в голові. Проблемні відносини з членами родини однозначно. Особливо з батьком, який не давав достатньо любові і уваги» (Див. Додаток З, ряд. 8)

Аж20: «Це однозначно, або батько-тиран в сім'ї, який тримає всю сім'ю в страху, керує всіма, б'є жінку, дуже суворий по відношенню до дітей. Або це старший син, який недолюблений, який відчуває образу на батьків, за те що вони молодшим дітям більше уваги дають. Тобто він такий більш самотній, він тому агресує на родину, звинувачує їх у цьому, і поводить себе агресивно і неадекватно» (Див. Додаток И, ряд. 8)

Інші відповіді:

Аж51: «Аб'юзер. Одним словом аб'юзер в родині» (Див. Додаток Д, ряд. 8)

Ож46: «Ну, це може бути, мабуть що, доросла дитина. Можливо людина, яка виросла в неблагополучній родині. Людина, яка бачила насильство, яка зі спотвореним уявленням про всесвіт, яка ображена на чоловіків, на жінок, взагалі на всіх. Людина, яку цькували в такому дитячому або підлітковому віці. Це мабуть що, асоціюється з дитиною, яка виросла в неблагополучних умовах» (Див. Додаток Ї, ряд. 10)

П'ятий і завершальний блок - культурна репрезентація: з якими персонажами з фільмів, книг або міфології у респондентів асоціюється терорист. Відповіді на питання «З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?» часто зводяться до таких груп-образів:

образів «збірного кіновбивці»:

Тж56: «Ну, терориста тільки зі звичайними терористами, які творили всякі злочини. Тільки з ними у мене асоціація. Там, з вбивцями, тими, що заподіяли людям шкоду. Вбивали, нівечили, тільки з таким»; (Див. Додаток В, ряд. 16)

Аж51: «Навіть не знаю. Просто фільм про тероризм, ісламські терористи. В мене така асоціація, що це терористи ісламу, які носять на собі взривчатку» (Див. Додаток Д, ряд. 10)

образів тварин:

Лж52: «Оце як його там, звали оцю гієну, там оці, три гієни, «Король лев». І ще в «Льодовиковому періоді» були якісь, що з-під тішка діяли»; (Див. Додаток Е, ряд. 12 та 14)

Ач21: «Якщо кіно персонаж, то це буде анаконда або щось таке велике, що приносить людям нещастя і страждання»; (Див. Додаток З, ряд. 10)

Аж20: «Однозначно перше, що спадає мені на думку — це Шрам з мультфільму «Король Лев», у нього якраз було під його підпорядкуванням оце його стадо гієн величезне. Та, мабуть, і все»; (Див. Додаток И, ряд. 10)

Ож46: «Ну так, це така тварина, як вовкулака. Людина нормальна-нормальна, а потім при якихось обставинах вона починає скаженіти, в неї змінюється зовнішність, вона починає кидатись на людей, вбиває все живе. Перетворюється в якусь міфологічну тварюку, як перевертня» (Див. Додаток Ї, ряд.12)

інші відповіді:

Ач34: «Дуже важкий опис. Це типу якийсь, можливо, там чорт з «Вечори на хуторі біля Диканьки», якийсь бєс у якихось міфологічних образах, це образ чорта, напевно. Він такий злий, але невеликий, для якоїсь такої великої боротьби»; (Див. Додаток Г, ряд. 12)

Вч24: «Мені здається, що це якийсь Бармалей» (Див. Додаток Ж, ряд. 10)

Такі персонажі символізують хаос, зраду, втрату людяності, зовнішню чи внутрішню метаморфозу тощо. Це вказує на архетипний механізм, у якому

терорист сприймається не стільки як індивід, скільки як втілення загрози, що існує поза мораллю.

Проаналізувавши відповіді респондентів, перейдемо до безпосереднього визначення архетипів. Пропонуємо почати розбір за системою радикалів найвиразнішим радикалом у цьому випадку є збудливий епіліптоїд, якому властива деструктивна агресія. Також простежується наявність радикалу параноя, що проявляється у вірі в те, що «весь світ проти нас», виправдання насильства як самозахисту.

У межах архетипового аналізу терориста як символічного образу, що активно формується через ЗМІ, пропонуємо також звернутися до архетипів грецьких богів у поєднанні з юнгівською традицією. У результаті аналізу глибинних інтерв'ю в межах дослідження було визначено декілька архетипів грецьких богів (за концепцією Джін Шіноди Болен [11]), які втілюють ключові аспекти образу терориста.

«Арес» уособлює насолоду від конфлікту. Це не стратегічне чи морально виправдане насильство, а самоцінний акт руйнування. Це виконавець, який чинить теракт не лише з ідеологічних причин, а й через втрату емпатії, байдужість до життя іншого, або навіть одержимість актом насильства. Цей архетип відповідає образу «Бунтаря».

«Посейдон» символізує глибинну емоційну енергію, яка вивільняється у вигляді агресії після тривалого накопичення внутрішньої образи. Це руйнівна стихія - насильство як емоційний прорив. У терористі втілюється саме такий стан - сплеск нищівної сили, що начебто має «відновити справедливість». Його агресія не раціональна, а стихійна, як цунамі. В цьому випадку грецький бог відповідає архетипу «Хаосу».

«Діоніс» в уособленні терориста, особливо в смертнику або фанатику, втілюється саме як втрата ідентичності, розчинення в «вищій меті», трансцендентне самознищення. Це жертва-злочинець, для якого смерть і насильство мають ритуальний, навіть містичний сенс. Діоніс є свого роду представником архетипу «Месії».

«Гермес» у символічному образі терориста - це використання інформаційного простору (ЗМІ, соцмереж) для радикалізації, а також здатність маскувати наміри, перевтілюватися, діяти зсередини. Це образ інтелектуального маніпулятора, який «переводить» насильство в ритуал або інформаційну зброю. З огляду на свою мінливість вдачі, даний архетип за різних обставин може відповідати одночасно декільком колективним образам юнгівської традиції, зокрема «Злу» та «Тіні».

«Гадес» і «Гефест» уособлюють два полюси архетипного образу терориста як фігури, що діє з тіні. Гадес в даному контексті виступає як уособлення всепроникної, безособової небезпеки, що панує через тривогу, параною та смерть. Його присутність відчутна, навіть якщо його самого не видно. Своєю чергою, Гефест уособлює інший бік тіньової фігури - травмованого ізгоя, який, відкинутий суспільством, трансформує свій біль у технічну винахідливість. Це архетип терориста як майстра смерті - інженера, підривника, хакера, здатного через власну обізнаність завдати удару системі, що знехтувала ним. Разом ці два образи утворюють глибоку символічну вісь: «Гадес» як невидима присутність страху і «Гефест2 як рука, що втілює цю присутність у матеріальному акті руйнування. Дана комплементарна дихотомія відповідає архетипу «Тіні».

Отже, в ході аналізу глибинних інтерв'ю було з'ясовано, що в уявленні респондентів наявний сталий архетипний образ терориста, сформований під впливом ЗМІ. У відповідях домінують емоційно забарвлені асоціації – страх, агресія, смерть, руйнування. Найчастіше згадуваними елементами стали образи руйнування, страху, крові, вибухів та сенсорної загрози; рідше фігурували символи політичного або міфологічного змісту, кольори, персонажі, пов'язані із сакральним або демонічним. Це вказує на те, що ЗМІ актуалізують перш за все тілесно-візуальний аспект насильства, який легше засвоюється аудиторією на рівні підсвідомих реакцій. Образ терориста часто має риси «чужого» - інакшого за етнічністю, вірою, поведінкою чи моральним кодом. Він сприймається як жорстокий, ізольований або травмований індивід,

що або діє самостійно, або втілює темну силу, яка загрожує колективному добробуту. У багатьох випадках його описано як істоту, позбавлену людських якостей - агресивну, нелюдську, тваринoподібну. Це свідчить про активну дію механізмів соціальної дистанції, що є характерною рисою символічного насильства в сучасному інформаційному полі. У підсумку було визначено низку архетипів, які інтерпретують символічний образ терориста: Арес як уособлення насолоди від насильства й руйнування; Посейдон як архетип стихійної агресії, що проривається назовні у відповідь на пригнічену образу; Діоніс як символ втрати індивідуальності в ім'я «вищої мети», трансцендентного самознищення; Гермес як образ інтелектуального маніпулятора, що оперує інформаційним простором; Гадес і Гефест як подвійний архетип тіні: один – як безособова загроза й присутність страху, інший – як травмований технічний геній, що перетворює відкинутість у руйнівну силу.

Відповіді респондентів демонструють соціологічне підґрунтя формування уявлень про тероризм, адже ці уявлення виступають способом соціального розрізнення та оцінювання. У цьому контексті архетипи не є абстрактними символами, а виконують функцію регуляторів соціального мислення та поведінки, які зумовлені не індивідуальною фантазією, а колективними уявленнями, посиленими комунікативним середовищем. Таким чином, тероризм постає як соціологічно значущий феномен, у якому взаємодіють інформаційний вплив, емоційна реакція та архетипізація.

3.3. Напрями застосування дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ

Дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ відкриває перспективи для прикладного використання отриманих знань у сфері протидії тероризму, інформаційної безпеки та формування суспільної свідомості. Результати рекомендуємо застосувати не лише в академічному полі, а й для практичної діяльності міжнародних організацій, до прикладу

таких, як ООН, Інтерпол тощо; для державних і недержавних установ, що працюють у сферах інформаційної безпеки, гуманітарної політики, стратегічних комунікацій.

Насамперед рекомендуємо застосовувати інтерпретацію символічних і архетипних образів терориста, зафіксованих у масовій уяві, для виявлення патернів маніпулятивних наративів, які поширюються через ЗМІ. Це знання можна використати для створення альтернативних комунікаційних стратегій, спрямованих на деконструкцію шкідливих архетипів, протидію стереотипам та упередженням щодо етнічних, релігійних чи культурних груп.

Також результати аналізу, на нашу думку, сприятимуть вдосконаленню механізмів ідентифікації радикального контенту в ЗМІ та віртуальному просторі. Розуміння того, як формуються і транслюються архетипні образи, дає змогу розробити методичні рекомендації щодо моніторингу, фільтрації й аналізу публікацій, що потенційно сприяють поширенню даного явища.

На рівні національної політики безпеки, знання про архетипи тероризму, закріплені в колективній свідомості, вважаємо за доцільне використовувати для формування превентивних програм - інформаційно-просвітницьких кампаній, курсів медіаграмотності, розробки освітніх програм для молоді. Адже, як показало наше дослідження, значна частина уявлень про тероризм ґрунтується не на реальному досвіді, а на емоційно насичених образах, які часто не мають нічого спільного з українським контекстом.

Вважаємо за потрібне використовувати потенціал архетипного аналізу у протидії пропагандистським стратегіям росії РНБО та, зокрема, ЦПД при ньому. Результати дослідження можуть відігравати важливу роль у викритті глибинних символічних механізмів терору, які активно транслюються через ЗМІ та культурні наративи. Пропонуємо розглядати через архетипний підхід дії рф не лише як фізичне насильство, а як масштабну кампанію ідеологічного впливу, що формує уявлення про ворога, страх і «справедливу» агресію. У цьому контексті дослідження здатне стати інструментом культурного спротиву, підтримуючи зусилля міжнародної спільноти щодо визнання росії

як держави-терориста на основі аналізу не лише дій, а й символічного впливу на колективну свідомість.

Пропонуємо наступні практичні кроки журналістам, прес-службам, правоохоронним органам, органам центральної влади та місцевого самоврядування, міжнародним партнерам для впровадження результатів дослідження:

1. Формування бази архетипних образів терориста на основі емпіричних даних - для подальшого використання в інформаційній аналітиці;
2. Розробка методичних рекомендацій для ЗМІ з метою уникнення відтворення шкідливих стереотипів та сприяння формуванню відповідального наративу;
3. Проведення тренінгів для журналістів, викладачів, студентів, силових структур для підвищення обізнаності щодо впливу архетипів у ЗМІ;
4. Створення просвітницьких візуальних кампаній, заснованих на контрасті між реальністю та стереотипом;
5. Співпраця з аналітичними центрами та міжнародними організаціями, які досліджують дане тематичне поле.

Таким чином, рекомендуємо застосовувати наше дослідження на науково-інформаційному фронті протидії терористичним наративам та гібридній агресії журналістам, прес-службам, правоохоронним органам, міжнародним організаціям та установам, органам центральної влади та місцевого самоврядування.

Метод глибинного напівструктурованого інтерв’ю обрано з метою виявити приховані рівні символічного сприйняття, які не завжди піддаються раціональній вербалізації. Такий формат надає можливість вести гнучкий діалог, адаптований до кожного респондента, створюючи атмосферу довіри та сприяючи активації глибинних асоціацій, емоційних реакцій, особистих і колективних образів. Саме завдяки цьому вдалося зафіксувати не лише

індивідуальні уявлення, а й типові соціальні патерни, що свідчать про стійку присутність архетипу терориста в колективному несвідомому.

У ході аналізу глибинних інтерв'ю було отримано результати за п'ятьма тематичними блоками. Перший блок - архетип тероризму - продемонстрував домінування емоційно насичених асоціацій (страх, кров, вибух, руйнування), що вказує на архетипне спрощення складного феномену через символи тілесної та сенсорної загрози. У другому блоці - образ терориста - з'ясовано, що респонденти найчастіше уявляють терориста як чоловіка середнього віку з рисами «чужого», половина бачать його східної зовнішності, ізольованого, потенційно нестабільного. Третій блок - зооморфна проєкція - засвідчив поширеність уявлень про терориста як гієну, шакала, анаконду: тварин, що символізують підступність, деструкцію та хижість. У четвертому блоці - сімейна архетипізація - домінують асоціації з аб'юзивними або маргіналізованими родинними фігурами: самітник, батько-тиран, недолюблений син. Нарешті, п'ятий блок - культурна репрезентація - окреслює терориста через такі фігури: Бармалей, гієни з «Короля Лева», анаконда, вовкулака - персонажі, які символізують хаос, дегуманізацію та межовий моральний стан. Усі п'ять блоків засвідчують активне функціонування архетипних моделей у масовій свідомості, що сформувалися під впливом ЗМІ та слугують колективними інтерпретаторами загроз.

У дослідженні розкрито такі архетипи: Арес-Бунтар - уособлення насолоди від насильства й руйнування; Посейдон-Хаос - архетип стихійної агресії; Діоніс-Месія - символ трансцендентного самознищення; Гермес-Зло (Тінь) - образ інтелектуального маніпулятора, що оперує інформаційним простором; Гадес і Гефест (Тінь) - дихотомія безособової загрози й присутності страху та травмованого технічного генія, що перетворює відкинутість у руйнівну силу.

Результати дослідження рекомендуємо використати в інформаційній аналітиці, протидії пропаганді, формуванні стратегічних комунікацій, просвітницьких кампаній і медіаграмотності. Результати дослідження

рекомендуємо для використання фахівцями з інформаційної безпеки, працівниками медіа, правоохоронним та органам влади, освітніми установами, а також міжнародними організаціями, які займаються питаннями безпеки та стратегічної комунікації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у підсумку проведеного дослідження зазначимо наступне.

На теоретичному рівні нами було уточнено зміст ключових понять, що становлять концептуальну основу дослідження. Архетип визначено як глибинну, символічно навантажену структуру колективного несвідомого, яка формується на основі спільного історичного та культурного досвіду суспільства. Він виконує функцію упорядкування соціальної реальності, надаючи змісту подіям і явищам через знайомі символічні форми. Тероризм, у свою чергу, розглядається як соціальне явище, пов’язане із цілеспрямованим застосуванням або загрозою застосування насильства з метою досягнення політичних, ідеологічних чи релігійних цілей шляхом залякування або демонстрації сили. На перетині цих понять постає категорія «архетип тероризму» - символічно узагальнений, емоційно насичений образ терориста, що втілює риси страху, руйнування, агресії або фанатичної самопожертви. Він функціонує як культурний патерн, що відтворюється у свідомості суспільства незалежно від конкретних обставин. Образ терориста є конкретною, актуалізованою в медіа формою репрезентації, що відображає особистісні, культурні або візуальні риси дійових осіб, пов’язаних із тероризмом. Він може змінюватися залежно від контексту, але у своєму символічному забарвленні опирається на глибинні архетипи. Важливо розмежовувати ці два поняття: архетип тероризму – це символічна основа, тоді як образ терориста – це медіарепрезентація, що заповнює цю матрицю конкретним змістом (зовнішність, стать, етнос тощо). У цьому процесі ключову роль відіграють засоби масової інформації, які через символічну інтеракцію транслюють не лише інформаційні повідомлення, а й глибоко закорінені смисли - через образи, метафори, наративи та візуальні коди. Таким чином, саме в діалозі між медіа й аудиторією архетип терориста формується, закріплюється і виконує регулятивну функцію в соціальному сприйнятті загроз.

Щодо формування наукового інтересу до відображення тероризму в ЗМІ: його природа складна та міждисциплінарна, поєднує знання з таких наукових напрямів, як психоаналітика, соціологія, кримінологія, теорії комунікації, медіазнавства. Незважаючи на відсутність виокремленої ніші в науковому пізнанні, яка б системно досліджувала архетипи тероризму, що транслюються ЗМІ, накопичений міждисциплінарний потенціал дозволяє здійснити комплексне теоретичне осмислення цього явища. У межах підрозділу було умовно виокремлено кілька етапів становлення цього підходу: перший - психоаналітичний, що дає підстави розглядати тероризм як проєкцію внутрішніх конфліктів та фігуралізацію агресії у вигляді символів страху, зла й руйнування; другий - гуманістично-аналітичний, який інтерпретує терористичне насильство як результат соціальної фрустрації, травмованої ідентичності, дефіциту визнання та почуття маргіналізації; третій - соціально-комунікативний, в якому терористичний акт розглядається як форма символічної комунікації, а ЗМІ як ключовий посередник між актом і його сприйняттям; четвертий - сучасний етап, що фокусується на аналізі тероризму як ведення комунікації через мас-медіа. Це визначення створює цілісну основу для подальшого вивчення архетипів тероризму як соціально-символічного феномену в комунікації ЗМІ.

Методологічна основа дослідження включає принципи об’єктивності, історизму, ціннісного підходу та принцип загального зв’язку. Ці принципи реалізуються через поєднання системного аналізу, структурно-функціонального, феноменологічного та символічно-інтеракціоністського підходів. Історичний підхід застосовано через вивчення еволюції уявлень про тероризм. Порівняльно-аналітичний підхід забезпечує систематизацію даних і дозволяє виявити повторювані патерни у масовому сприйнятті. Методологічний дизайн дослідження передбачає використання якісної стратегії, фундаментом якої є напівструктуроване глибинне інтерв’ю, що дозволяє виявити індивідуальні смисли та приховані архетипні елементи у сприйнятті тероризму: зооморфні метафори, культурні паралелі, емоційні

маркери. Емпіричну частину дослідження реалізовано з дотриманням принципів професійної етики та добровільної участі.

У другому розділі досліджено зміст і форми архетипів тероризму, які активно репрезентуються в медіа-дискурсі. Нами визначено такі найбільш поширені архетипи: «Тінь», «Бунтар», «Месія», «Ворог» і «Хаос». Кожен з них має специфічну когнітивну, емоційну та поведінкову структуру. Архетип Тіні уособлює витіснену деструктивність, що проявляється у періоди нестабільності через страх, огиду і саботаж. Ворог постає як абсолютне зло, що викликає емоційне відчуження і поведінкову агресію, особливо в умовах конфлікту «свій-чужий». Месник діє за логікою відплати за несправедливість, емоційно забарвлений гнівом, що реалізується у формах опору і насильства. Месія - це фігура сакральної самопожертви, що керується фанатичною відданістю ідеї, активується в умовах символічного або історичного «кінця». Хаос символізує неконтрольовану руйнівну силу, що викликає тривогу та дезорієнтацію, репрезентуючи антисистемні імпульси в публічному просторі.

Ці образи несуть глибоке емоційне навантаження і формуються через знайомі кейси: біблійні та міфологічні мотиви, масову культуру, фільми та медійні наративи. ЗМІ у цьому процесі виступають не лише передавачами інформації, а й активними архітекторами символічної реальності: вони або підкреслюють, або приховують окремі аспекти подій, задаючи рамки архетипного сприйняття.

Окрему увагу присвячено специфіці медійної репрезентації тероризму, в якій простежується дія трьох типових «каскадів»: каскаду маргіналізації (виключення цілих груп через візуальні та риторичні стереотипи), каскаду героїзації (перетворення терориста на «борця за ідею»), каскаду криміналізації (редукція складного соціального явища до фігури «монстра» або злочинця). Повторюваність цих шаблонів сприяє укоріненню архетипних образів у колективному несвідомому й прямо впливає на публічну думку, безпекову політику та механізми ідентифікації загрози.

У третьому розділі було здійснено емпіричне дослідження архетипів тероризму, що сформувалися внаслідок символічної взаємодії ЗМІ з аудиторією. Основним методом збору даних визначено глибинне напівструктуроване інтерв'ю, яке дозволило вийти за межі поверхневих оцінок і зафіксувати глибинні, символічно навантаженні уявлення про терориста. Метод обрано з огляду на його здатність фіксувати індивідуальні й колективні асоціації, що часто не є усвідомленими, але відображають дію архетипних структур мислення. Було сформовано вибірку з урахуванням вікових, соціальних та інформаційних характеристик, які мали забезпечити максимальну результативність та неупередженість. Середній час інтерв'ю склав 4 хв 35 секунд.

У ході проведених інтерв'ю підтверджено релевантність попередньо виокремлених змістових блоків, що репрезентують архетип терориста в масовій свідомості. Блок «Архетип тероризму» розкрив такі асоціації, як: страх, кров, вибухи й руйнування, що вказує на редукцію складного явища до символів тілесної та сенсорної загрози. У блоці «Образ терориста» терорист постає як фігура «іншого» - ізольований чоловік середнього віку з етноконфесійними маркерами; водночас спостерігається тенденція до універсалізації цього образу. Блок «Зооморфна проєкція» містить асоціації з хижими, агресивними істотами (гієна, шакал, анаконда), що підсилюють уявлення про нелюдську природу загрози. У блоці «Сімейна архетипізація» виявляються проєкції на фігури батька-тирана, самітника, недолюбленого сина, які вказують на латентну соціальну травматизацію. Блок «Культурна репрезентація» вміщує символічні образи з масової культури та міфу (Бармалей, вовкулака, гієни з «Короля Лева»), що уособлюють дегуманізацію, хаос і моральну девіацію. Сукупність результатів демонструє функціонування архетипних моделей, які активізуються медіа й слугують когнітивними схемами інтерпретації соціальних загроз.

Окремим результатом дослідження стало виокремлення архетипів терориста через систему грецьких богів, узгоджену з юнгівськими

категоріями. Зокрема, виявлено такі архетипні відповідники: Арес - насолода від насильства, без морального виправдання (архетип Бунтаря); Посейдон - емоційне насильство як стихійна реакція на образу (архетип Хаосу); Діоніс - містичне самознищення, злиття з «вищою метою» (архетип Месії); Гермес - інформаційна маніпуляція, деструктивна хитрість (архетип Тіні); Гадес і Гефест - тандем невидимої загрози та її технічної реалізації (архетип Тіні). Ці архетипи узгоджуються з психологічними радикалами Ліпота Сонді: збудливий епілептоїд (агресія, вибуховість) та параноял (відчуття глобальної загрози й самовиправдання насильства).

У фінальному підрозділі визначено практичні сфери застосування результатів дослідження: інформаційна аналітика, протидія дезінформації, стратегічні комунікації, підвищення рівня медіаграмотності. Знання про архетипи тероризму може бути корисним для державних інституцій (Міністерство культури, РНБО, ЦПД), міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Інтерпол), аналітичних центрів, журналістами, правоохоронними та органами влади. У контексті війни рф проти України такі підходи здатні зміцнити

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2025: Measuring The Impact of Terrorism*. Sydney, March 2025. Available from: http://visionofhumanity.org/resources (дата звернення: 03.03.2025).

2. Візуальна соціологія в кримінології (з практики студій соціологів, медіаторів та кримінологів). Колективна монографія /Головний редактор М.А. Лепський, наукові редактори: О.В. Мальцев, В.О. Скворець, Т.Ф. Бірюкова, О.П. Масюк. Технічний редактор І.О. Кудінов. Запоріжжя, 2024. КСК-Альянс, ЦНСД. С. 531 - 565.

3. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навч. посіб. / за наук. ред. В. В. Різуна. Київ: Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.

4. Мельник Ю. Медіатизація тероризму: передумови та наслідки. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2017. № 42. С. 236–244.

5. Мельник Ю. Виправдання окупації у німецьких (1938) та російських (2014) медіа: підміна агресора і жертви. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика.* 2021. № 50. С. 108–118.

6. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія, 2018. 608 с.

7. Юнг К. Г. Anion: нариси щодо символіки самості / пер. з нім. К. Котюк ; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія, 2019. 432 с.

8. Moore R. L., Gillette D. King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991. 160 p. URL: https://archive.org/details/kwml_20200814/page/n3/mode/2up (дата звернення: 03.03.2025)

9. Rutter V. B., Singer T. Ancient Greece, Modern Psyche: Archetypes Evolving. Taylor & Francis Group, 2015. 196 p.

10. Bolen J. S. Goddesses in everywoman: A new psychology of women. New York : Harper & Row, 1985. 334 p.

11. Bolen J. S. Gods In Everyman. Harper Paperbacks, 1990. 352 p.

12. Kushner H. W. Encyclopedia of Terrorism. Oaks (CA) ; London ; New Delhi : SAGE Publications, 2003. 523 p.

13. Moghadam A. How Al Qaeda Innovates. *Security Studies*. 2013. № 22(3). P. 466–497. DOI: 10.1080/09636412.2013.816123

14. Boaz G. Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? *Police Practice and Research*. 2002. № 3(4). P. 287–304. DOI: 10.1080/1561426022000032060

15. Ткач В.Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Стратегічні пріоритети*. 2015. №3 (36). С.12-18.

16. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. : істор. нариси / Д. В. Архієрейський та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2002. 950 с.

17. Середа В.В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.

18. Ліпкан В.А. Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. Київ: КНТ, 2007. 248 с.

19. Требін, М.П. (2019). Феномен тероризму: розуміння сутності *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. *2*(41). С. 88–102. https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168239

20. Рижов І. М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем : монографія. Київ, 2008. URL: https://ryzhov.rv.ua/gallery/моногр_2008.pdf (дата звернення: 03.03.2025).

21. Рущенко І. П., Ляшенко Н. О. Цивільні українці в контексті терористичної війни. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр.* / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, 2023. Вип. 97. С. 75–92.

22. Леонов Б. Тероризм в аспекті діяльності засобів масової інформації. *Інформація і право.* 2014. № 10. С. 87–92.

23. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Anchor Books, 1959. 259 p.

24. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. Reprint. Originally published: New York: Anchor Books, 1967.

25. Blumer H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. University of California Press, 1986. 208 p.

26. Mead G. H. Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1934.

27. Cooley C. H. Human Nature and the Social Order. New York: Charles Scribner's Sons, 1902.

28. Cooley C. H. Social Organization: A Study of the Larger Mind. New York: Charles Scribner's Sons, 1909.

29. Kuhn M. H. Major Trends in Symbolic Interaction Theory in the Past Twenty-Five Years. *The Sociological Quarterly*. 1964. Vol. 5(1). P. 61–84.

30. Лук'янюк В. Що таке архетип. *Словник іншомовних слів.* URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF (дата звернення: 11.04.2025).

31. Kubota D. K. Archetype (defined). URL: https://www2.hawaii.edu/~davink/MYTHOLOGY%20CLASS/DEFINITIONS/archetype.html (дата звернення: 11.04.2025).

32. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. К.: Наук. думка, 1983. Т. 5: Р–Т. 2006. 704 с.

33. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV : станом на 9 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (дата звернення: 14.04.2025).

34. Герасимчук А. А., Палеха Ю. І., Шиян О. М. Соціологія: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 246 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-11269.html (дата звернення: 11.04.2025).

35. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. К. : Академія, 2015. С. 68- 74. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/716/Sociologiya_-_Gorodyanenko.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

36. Freud S. Civilization and Its Discontents. Mansfield Centre, Connecticut: Martino Fine, 2010. 144 p.

37. Фройд З. Тотем і табу / пер. з *Totem und Tabu* В. Чайковський. Харків : Фоліо, 2019. 272 с.

38. Fromm E. The anatomy of human destructiveness. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1973. 521 p. URL:https://lust-for-life.org/Lust-For-Life/_Textual/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

39. Лепський Максим Анатолійович. Біографічний метод: конструктор дизайну методології дослідження : монографія. Запоріжжя: ЦНСД, 2025. 460 с.

40. Altheide D. L. The Mass Media, Crime and Terrorism. *Journal of International Criminal Justice*. 2006. Vol. 4, No. 5. P. 982–997.

41. Greer C. Crime and Media: A Reader. London : Routledge, 2010. 189 p.

42. Nacos B. L. Mass-mediated terrorism: The central role of the media in terrorism and counterterrorism. Lanham, Md : Rowman & Littlefield, 2002. 219 p.

43. Vertigans S. Sociology of Terrorism: People, Places and Processes. Taylor & Francis Group, 2013. 226 p.

44. Fisher D. G., Dugan L. Sociological and Criminological Explanations of Terrorism. *The Oxford Handbook of Terrorism* / eds. Chenoweth E., English R., Gofas A., Kalyvas S. N. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 163–176.

45. Рудник Л. І. Соціальні мережі як засіб здійснення терористичних актів. *GOAL. Глобальна організація союзницького лідерства.* URL: https://goal-int.org/socialni-merezhi-yak-zasib-zdijsnennya-teroristichnix-aktiv/ (дата звернення: 11.04.2025).

46. Лепський М.А. Профайлінг злочинця та політика: монографія. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. 400 с.

47. Лепський М.А. Соціологія агресії: монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2021. 289 с.

48. McQuail D. Mass communication theory: An introduction. 3rd ed. London : Sage Publications, 1994. 416 p.

49. Baudrillard J. Philosopher Jean Baudrillard on the Spirit of Terrorism [Engl. transl.]. URL: https://humanities.psydeshow.org/political/baudrillard-eng.htm (дата звернення: 11.04.2025).

50. Jenkins B. M. International Terrorism: A New Mode of Conflict. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1974. 15 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма дослідження методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю з теми «Архетипи тероризму у символічних інтеракція ЗМІ»

Актуальність. Тема репрезентації тероризму в ЗМІ набуває особливої актуальності в умовах інформаційних війн, гібридних загроз і глобального політичного напруження. Медіа не лише транслюють факти, а й формують уявлення, емоції та архетипні образи, що впливають на масову свідомість. Зважаючи на актуальність цієї проблематики, дослідження архетипів тероризму в контексті символічних інтеракцій між ЗМІ та аудиторією є науково і практично значущим. Попри широку присутність терористичних тем у медіа-просторі, архетипний підхід до їх аналізу залишається мало розвиненим, що й визначає новизну нашого підходу.

Об'єктом дослідження є образи тероризму.

Предметом дослідження є репрезентація архетипів тероризму у символічних інтеракціях ЗМІ.

Метою нашого дослідження є визначення механізмів репрезентації образів тероризму, що формуються за допомогою символічних інтеракцій ЗМІ.

Завдання дослідження:

1. уточнити основні поняття дослідження: «архетип», «тероризм», «архетип тероризму», «символічна інтеракція», «образ терориста»;
2. проаналізувати основні дослідження відображення образів тероризму в ЗМІ;
3. визначити методологічні принципи та дизайн дослідження архетипів тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ;
4. виявити зміст та форми архетипів тероризму;
5. проаналізувати ЗМІ як канал репрезентації образів і архетипів тероризму;
6. визначити специфіку архетипів тероризму, що утворюються внаслідок символічної інтеракції ЗМІ;
7. дослідити прикладні засади досліджуваної теми, а також розробити рекомендації щодо напрямів застосування отриманих результатів.

Гіпотези. 1. У масовій свідомості сучасного суспільства феномен тероризму втілюється через сталу систему архетипних образів, які відображають колективні уявлення про загрозу, зло, агресію та інші емоційно навантажені смисли. 2. Засоби масової інформації

відіграють ключову роль у формуванні та закріпленні архетипного образу терориста, виступаючи каналом символічної репрезентації цього феномену.

Інтерпретація базових понять:

Архетип тероризму - це узагальнений, символічно навантажений колективний образ терориста, що функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості, сформований під впливом історичного досвіду, культурних наративів і медійних репрезентацій.

Образ терориста - медіально сконструйований візуально-символічний портрет фігури, яка реалізує терористичний акт і водночас транслює певний архетип.

Символічною інтеракцією є процес соціальної взаємодії, у якому ЗМІ, обмінюючись символами (словами, діями, образами), не лише передають інформацію про тероризм, а й формують спільні уявлення, емоції та образи, що впливають на сприйняття реальності.

Таблиця: Операціоналізація ключових понять

Блок	**Категорія**	**Індикатор (ознака)**	**Емпіричне питання для інтерв'ю**
Архетип тероризму	Емоційна й символічна структура уявлень	Символічно навантажений, емоційно забарвлений колективний образ	1. Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?
Образ терориста	Соціальні маркери	Уявлення про зовнішність, поведінку, риси, стать, вік, етнічність, релігійність	2. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? *(Чоловік чи жінка? Вік? Зовнішність? Етнос? Релігія?)*
Міфологізація терориста	Зооморфні/фантастичні проєкції	Персоніфікація терориста у вигляді тварини, надання йому рис фантастичності або символізму	3. Якщо б терорист був твариною, то якою? *(Уявна чи реальна? Розміри? Колір? Особливості?)*

Сімейна архетипізація	Родинна роль	Асоціація терориста з родинними ролями, метафоричне моделювання соціальної ролі в емоційній структурі родини	4. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист? Які у нього відносини з іншими членами родини?
Культурна репрезентація	Символічні персонажі	Асоціація з кіно-, літературними чи міфологічними персонажами	5. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?

Питання для гайду напівструктурованого інтерв'ю

1. Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?

2. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста?

Уточнення:

- Чоловік чи жінка
- Вік
- Зовнішність
- Етнос
- Релігійна приналежність

3. Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її.

Уточнення:

- Вона уявна чи реальна?
- Яких вона розмірів?
- Якого кольору?
- Чи має якісь особливості?

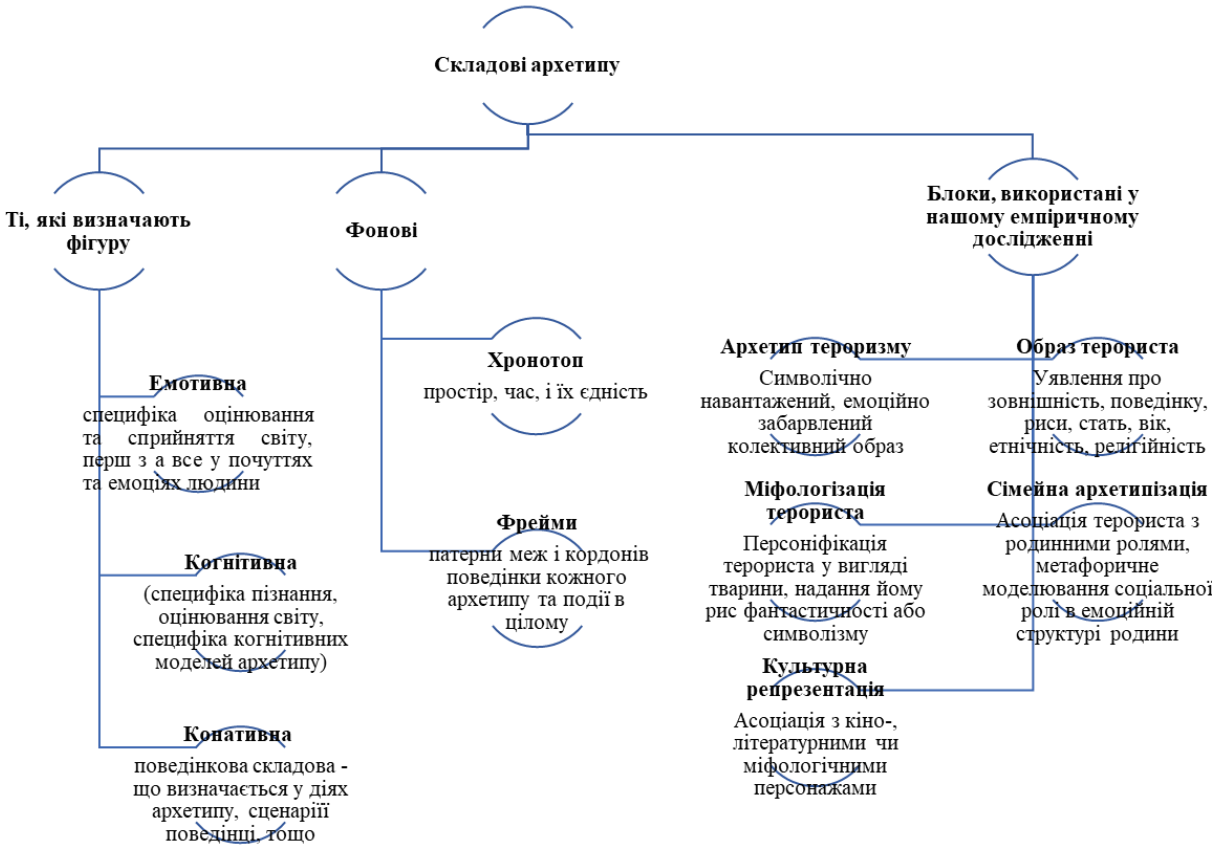
4. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька, сирота тощо). Які у нього відносини з іншими членами родини?

5. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?

З метою збереження конфіденційності вирішено закодувати кожного з респондентів наступним чином: зазначити першу літеру імені, стать респондента та вік.

Додаток Б

Логічна схема операціоналізації архетипу терориста

Додаток В

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду – Тетяна, жінка, 56 років

Глибинне інтерв'ю 1 (11.12.2024) код-Тж56

I	**Перше питання у нас таке. Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?**
P	При слові тероризм в цілому, у мене виникають асоціації з руйнуванням, кров'ю, понівеченими тілами.
I	**Добре, дякую. Наступне питання таке. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто, це чоловік чи жінка, якого він віку, зовнішності, етносу, і можливо релігія яка?**
P	Ну в цілому це, можливо чоловік середнього віку, з якимись вадами великими, і він хоче компенсувати свої вади за рахунок того, що він творить.
I	**Там, якась спадає можливо національність?**
P	Національність? Ну, національність, релігія, навіть не знаю, яка національність. Мабуть більше така східна можливо національність.
I	**Ну тобто іслам, можливо туди?**
P	Так, так, більше східна.
I	**Добре, дякую. Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Чи могли б ви її описати? Вона уявна чи реальна, велика, маленька, якого кольору, можливо особливості якісь має?**
P	Ну це уявна тварина, середнього розміру, типу чупакабри якоїсь. Така вся незграбна, зла, темного кольору, не світлого не яскравого, таке уявлення.
I	**Дякую. А, якщо говорити про родину, то можливо з якимось із членів родини у вас асоціюється терорист. Це може бути якийсь деспотичний батько, або там молодша або старша сестра, або син чи донька, тощо? Які у нього відносини з іншими членами родини?**
P	Ну, я думаю, що це самотня людина, яка не живе в родині. Яка мало спілкується з іншими людьми. Усамітнена.
I	**Тобто це така, самотня антисоціальна людина?**
P	Так, так. Асоціальна самотня людина.
I	**Добре, дякую. У нас вже останнє питання. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
P	Ну, терориста тільки зі звичайними терористами, які творили всякі злочини. Тільки з ними у мене асоціація. Там, з вбивцями, тими, що заподіяли людям шкоду. Вбивали, нівечили, тільки з таким.
I	**Можу я уточнити, це, можна сказати такий збірний образ маніяка з фільмів жахів?**
P	Так, можна і так сказати.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Аскад, чоловік, 34 роки

Глибинне інтерв'ю 2 (12.12.2024) код-Ач34

I	**Які образи у вас виникають при слові «тероризм»? Тобто тут в цілому, будь-які образи.**
P	Жорстокість, руйнування, агресія, страждання, біль, свавілля, смерть, вибухи, заручники, полон, позбавлення волі.
I	**Наступне питання таке. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто тут: Чоловік чи жінка, Вік, Зовнішність, можливо Етнос, Релігійна приналежність.**
P	В основному це чоловіки. Моє суб'єктивне бачення. Чоловіки середнього віку, в більшій мірі це напевно люди арабської зовнішності. Чомусь асоціація одразу з мусульманським світом.
I	**Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її. Це уявна тварина, чи можливо вона якась уявна? Велика, маленька? Якого кольору? Чи має якісь особливості?**
P	Мені одразу чомусь стає на думку, що це якийсь шакал, або гієна, тобто це така тварина в якій багато жорстокості, але ця жорстокість вона не благородна, не відкрита, жорстокість по відношенню до слабших і це завжди асоціація з якоюсь підлістю. Тобто це риси отаких тварин.
I	**Добре, дякую. Наступне запитання таке. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист? Тобто, можливо це батько, син або донька, якщо це син або донька, то молодший чи старший, сирота, ну тобто будь-який член родини. Які у нього відносини з іншими?**
P	Я думаю, що це якийсь син, але це якийсь такий тіпа непутьовий син, який скажімо відходить від сім'ї, від сімейних цінностей, що це людина по свої суті деструктивна. Думаю, що це такий син який позбавлений якогось такого педагогічної вихованості, можливо позбавлений батьківської уваги. Він асоціальний, можливо через те що йому не предали увагу його вихованню.
I	**З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
P	Не знаю, не знаю.
I	**Можливо з мультфільмів якихось або казок? Щось таке.**
P	Дуже важкий опис. Це типу якийсь можливо там чорт з «Вечори на хуторі біля Диканьки», якийсь бєс якихось міфологічних образах, це образ чорта напевно. Він такий злий, але невеликий, для якоїсь такої великої боротьби.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Алевтина, жінка, 51 рік

Глибинне інтерв'ю 3 (12.12.2024) код-Аж51

І	**Перше питання таке. Які образи у вас виникають при слові «тероризм»? тобто тут будь-які образи.**
Р	Чорний фон, пустеля, розруха, пов'язка на обличчі, зв'язані руки.
І	**Наступне питання таке. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто це чоловік чи жінка, якого віку, якої зовнішності, можливо етносу чи релігії?**
Р	Для мене це в балаклаві, закриті очі, це незрозуміло жінка чи чоловік – це людина, в якої відсутні добрі почуття, від неї пахне злістю, агресією, загрозою, смертю.
І	**Дякую. Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її. Тобто це уявна чи реальна? Яких вона розмірів? Якого кольору? Чи має якісь особливості?**
Р	Дуже важко, бо це істота без назви, але це істота насамперед злість, агресія і загроза.
І	**З ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька, сирота тощо). Які у нього відносини з іншими членами родини?**
Р	Аб'юзер. Одним словом аб'юзер в родині.
І	**Тоді останнє запитання. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
Р	Навіть не знаю. Просто фільм про тероризм, ісламські терористи. В мене така асоціація, що це терористи ісламу, які носять на собі взрівчатку.
І	**Тобто більш такий збірний образ?**
Р	Так.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю

Дешифровка коду: Лариса, жінка, 52 роки

Глибинне інтерв'ю 4 (13.12.2024) код-Лж52

І	**Перше питання таке. Які образи у вас виникають при слові «тероризм» в цілому?**
Р	Злість, страх і все.
І	**Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто це чоловік чи жінка, який вік, якої зовнішності, можливо якого етносу та релігії?**
Р	Перш за все вікові обмеження не мають значення. Це людина може бути різного віку: як молода, так і зрілого. Більш за все це людина, яка має, як це сказати.. чеченці, кавказці. Більш східні можна сказати. Бо в них така більш нестриманість, вони мають більш агресію в своєму характері та підвищену чутливість до, можна сказати, самолюбства. Більш такі гарячі як кажуть.
І	**Добре, дякую. Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Будь-що, що вам спадає на думку. Це може бути навіть уявна якась тварина Яких вона розмірів? Якого кольору? Можливо має якісь особливості?**
Р	Ну це гієна. Якесь така тваринка, з під тіщка, вона сама собі на.. що може вкусити так, не показує відкриту агресію – потаємна, так як терорист. Має якусь потаємність намірів.
І	**Добре, дякую. А ось з ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька, сирота тощо). Які у нього відносини з іншими?**
Р	Можливо самотня. Не можу з родини виокремити.
І	**Тобто, чи можу я уточнити, це більше самотня людина, асоціальна, не в суспільстві?**
Р	Так.
І	**У нас вже останнє запитання. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
Р	Оце як його там, звали оцю гієну, там оці, три гієни, «Король лев», так?
І	**Так.**
Р	І ще в «Льодовиковому періоді» були якісь, що з підтіщка діяли.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Владислав, чоловік, 24 роки

Глибинне інтерв'ю 5 (13.12.2024) код-Вч24

І	**Перше запитання таке. Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?**
Р	Страх, невпевненість, паніка.
І	**Наступне питання таке. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто це чоловік чи жінка, якого віку, якої зовнішності, можливо її етнічну приналежність та релігійну.**
Р	Це зазвичай молодий чоловік, східної зовнішності, неосвічений, можливо мусульманської релігії, фанатично може тільки мусульманської.
І	**Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Можливо він у вас асоціюється з уявною твариною, або чи реальною? Яких вона розмірів? Якого кольору? Чи має якісь особливості?**
Р	Це мабуть якийсь вовк, якась стая, багато їх є і вони полюють на жертв, така асоціація.
І	**Дякую. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька (якщо син/донька, то молодша чи старша), сирота тощо). Які у нього відносини з іншими членами родини?**
Р	Якийсь син з бідної родини, де є мати, одна виховує дитину. З неповної сім'ї можна сказати.
І	**У нас останнє запитання. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
Р	Мені здається, що це якийсь бармалей.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Андрій, чоловік, 21 рік

Глибинне інтерв'ю 6 (16.12.2024) код-Ач21

І	**Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?**
Р	Диявол, путін, смерть, кров, страждання, полон, вибухи, сльози, крики, сум.
І	**Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Чоловік чи жінка, якого віку, можливо якісь зовнішні особливості є, можливо, якась національність або релігійна приналежність?**
Р	Це чоловік середнього віку. Років 30 напевно. Зовнішність… навіть не знаю, вони ж різної зовнішності бувають. Якоїсь такої не викликаючою до себе довіри. Щось таке страшне.
І	**Добре, дякую. Наступне запитання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її. Вона уявна чи реальна? Можливо якихось розмірів? Великих, маленьких, середніх. Можливо у неї є якісь зовнішні особливості? Якого вона кольору? Тобто в такому плані.**
Р	Якщо це буде реальна тварина, то це якийсь такий стерв'ятник, або щось по типу гієни. Але якщо ця тварина уявна, то це щось по типу анаконди, або годзили.
І	**Добре, дякую. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька, якщо це син або донька, то молодший, старший, сирота тощо). І, якщо це людина не самотня, то які у неї відносини з іншими членами родини?**
Р	Це старший брат або батько. Якщо старший брат, то він обов'язково недолюблений, поламаний, з проблемами в голові. Проблемні відносини з членами родини однозначно. Особливо з батьком, який не давав достатньо любові і уваги.
І	**Добре. Останнє запитання. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист? Можна навіть назвати декілька, тобто все, що приходить в голову.**
Р	Якщо кіно персонаж, то це буде анаконда або щось таке велике, що приносить людям нещастя і страждання.
І	**Ну тобто якась така тварина, якщо це фільми, або література, яка руйнує місто?**
Р	Так.
І	**Добре, дякую.**

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Анна, жінка, 20 років

Глибинне інтерв'ю 7 (16.12.2024) код-Аж20

I	**Які образи у вас виникають при слові «тероризм»?**
P	Це руйнація, це війна, це червоний колір, це темрява, це страх, це смерть.
I	**Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Чоловік чи жінка, який вік, яка зовнішність, який етнос, яка релігійна приналежність**
P	Це однозначно чоловік. Чоловік середнього віку. Ззовні – це людина яка або маленька або середньої комплекції, але скоріше більш така маленька. Ззовні така слабка, квола. Немає якоїсь національної приналежності. Релігії певної теж немає, але це людина однозначно або релігійний фанатик, або прикривається релігією і використовує її, як якесь виправдання або просто прикривається нею.
I	**Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її.**
P	В моєму уявленні є такі два підвиди терористів: перший – це такі виконавці, це гієни, або шакали. Тобто такі невеликі тваринки, з такою специфічною зовнішністю, які такі от, щось підле, щось таке, слабке насправді, щось таке, дике. А друге: це такі, ті хто стоїть над ними зверху, це вже або грифони, або стерв'ятники. Тобто це такі більш великі тварини, більш страшні тварини, більш агресивні тварини, більш такі відштовхуючі тварини.
I	**З ким з членів родини у вас асоціюється терорист (наприклад батько, син/донька, сирота тощо).**
P	Це однозначно, або батько тиран в сім'ї, який тримає всю сім'ю в страху, керує всіма, б'є жінку, дуже суворий по відношенню до дітей, Або це старший син, який недолюблений, який відчуває образу на батьків, за те що вони молодшим дітям більше уваги дають, тобто він такий більш самотній, він тому агресує на родину, звинувачує їх у цьому, і поводить себе агресивно і неадекватно.
I	**З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем у вас асоціюється терорист?**
P	Однозначно перше, що спадає мені на думку це Шрам з мультфільму «Король Лев», у нього якраз було під його підпорядкуванням оце його стадо гієн величезне. Та, мабуть і все.

Транскрибація напівструктурованого глибинного інтерв'ю
Дешифровка коду: Ольга, жінка, 46 років

Глибинне інтерв'ю 8 (17.12.2024) код-Ож46

I	**Які образи у вас виникають при слові «тероризм»? Тобто тут будь-що, що спадає вам на думку.**
P	Це вибухи, це тримання людей проти їх волі десь там в підвалах, у якихось приміщеннях, це стрелянина, це руйнування життя, побуту, ось таке.
I	**Добре, дякую. Наступне питання таке. Опишіть в цілому, яке у вас уявлення про терориста? Тобто тут більше про зовнішність. Це чоловік чи жінка, якого віку приблизно, яка зовнішність можливо, і етнос та релігійна приналежність?**
P	Здебільшого, як я уявляю, це мабуть, що чоловік. Етнос не має значення, бо це може бути будь-якого походження, будь-якої віри, ну тобто це людина, це чоловік. Релігійна приналежність також. Ну в світі тих подій які ми зараз проходимо так. Ну, якщо, наприклад мене запитали б років п'ять тому, це були б якісь Ісламісти, які завжди виявляли якісь терористичні випади у суспільстві, то зараз це не тільки Ісламісти, це може бути будь-хто.
I	**А от чи можу я уточнити вік? Це скоріше молода людина, чи середнього віку?**
P	Мабуть, що це середнього віку. Ну от я так уявляю, бо ну якось представити молоду людину, ну це люди неусвідомлені і вони не знають, що вони роблять, вони роблять по чійсь наказці, а ті хто віддають ці накази, це людина, яка склалась, має якесь уявлення про життя, ображена, це мабуть так, що людина чоловік, зрілого віку.
I	**Добре, дякую. Наступне питання таке. Якщо б терорист був твариною, то якою? Опишіть її. Вона уявна чи реальна? Яких вона розмірів? Якого кольору? Чи має якісь особливості?**
P	При слові тероризм у мене виникає, я спочатку думала, що це щось схоже на гієну, але гієна ні. Це така собі тварина, яка харчується гниллю, падаллю. Це щось таке уявне, більш можливо міфологічне, як буває в фільмах подібне на вовкулаку, щось таке. Не людина, не вовк, з такими оскаженілими очима. З якимись червоними або жовтими іклами, скажене, зі здибленою шерстю.
I	**Добре, дякую. Наступне питання таке. З ким з членів родини у вас асоціюється терорист? Тобто, це може бути батько, якщо це син або донька, то молодший чи старший? Або можливо це навіть сирота? І, якщо це людина, яка проживає в родині, то які у неї стосунки з іншими в родині?**
P	Ну, це може бути мабуть що, доросла дитина. Можливо людина, яка виросла в неблагополучній родині. Людина, яка бачила насильство, яка зі спотвореним уявленням про всесвіт, яка ображена на чоловіків, на жінок, взагалі на всіх. Людина, яку цькували в такому дитячому або підлітковому віці. Це мабуть що, асоціюється з дитиною, яка виросла в неблагополучних умовах.
I	**Добре. У нас вже останнє запитання, ви на нього вже і трошки відповіли. З яким кіно-, літературним або міфологічним персонажем\персонажкою у вас асоціюється терорист?**
P	Ну так, це така тварина, як вовкулака. Людина нормальна нормальна, а потім при якихось обставинах вона починає скаженіти, в неї змінюється зовнішність, вона починає кидатись на людей, вбиває все живе. Перетворюється в якусь міфологічну тварюку, як перевертня.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Якименко Анна Андріївна, студентка IV курсу бакалаврату, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність С5 «Соціологія», адреса електронної пошти anyuta220w@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Архетипи тероризму в символічних інтеракціях ЗМІ» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/на;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

06.06.2025 А.А. Якименко

Науковий керівник,
професор, професор кафедри соціології, д.філос.н
06.06.2025 М.А. Лепський